

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

**САМАРҚАНД КООПЕРАТИВ ИНСТИТУТИ
САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ БУХГАЛТЕРЛАР
ВА АУДИТОРЛАР АССОЦИАЦИЯСИ.**

**КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ
САЛОҲИЯТИ (ПОТЕНЦИАЛИ)
ТАҲЛИЛИ**

САМАРҚАНД — 1999

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ.**

**САМАРҚАНД КООПЕРАТИВ ИНСТИТУТИ
САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ БУХГАЛТЕРЛАР ВА
АУДИТОРЛАР АССОЦИАЦИЯСИ**

“Статистика ва иқтисодий таҳлил” кафедраси

М.Қ. ПАРДАЕВ

**КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ САЛОҲИЯТИ
(ПОТЕНЦИАЛИ) ТАҲЛИЛИ
(Маъруза матни)**

САМАРҚАНД - 1999.

000000

Нардасев М.К. Корхоналар молиявий саноҳияти (потенциали) таҳлили. Проф. И.Т.Абдукаримов таҳририда. - Самарқанд, СамКН, 1999. - 61-бет.

Таърифчилар: Қурбонов З.Н. - СамКН иқсодинёт ва тадбирхор-
лик ишлари проректори, донент.

Худойбердиев У.Х. - СамКН бухгалтерия ҳисоби
ва аудит кафедраси доненти.

Маъруза мазмунда корхоналарнинг молиявий саноҳияти (потенциали) тупунчилиги, кўрсаткичлари, уларни ҳисоблаш, баҳолаш ва таҳлил қилиш йўллари шунқ-масаллар ёрдамида яқинг ҳақида содда ва рақсон ифода этилган.

Ишдан олний ва ўрта миҳсус- ўзув юрти талаба ва ўқитувчилари "Иқтисодий таҳлил" курсининг ушбу бўлимининг ўрганилида фойдалланишлар. Шунингдек ушбу билим соҳида ҳисоб-кисрадорлари, молия бўлимин ҳодимлари, бухгалтерлар, аудиторлар, менежерлар ва бошқа иқтисодий яшлар билан ишлуғулашувчи тадбирхорлар ҳам фойдалланишлари мумкин.

© СамКН, М.К.Нардасев, 1999.

Библиотека

СамСХИ

ИНВ. №

338490

Кириш

Ўзбекистон Республикаси бозор муносабатларига ўтишни босқичма-босқич амалга ошириб келмоқда. Унинг энг асосий тамойилларидан бири иктисодиётни эркинлаштиришдир. Чунки режалаш иктисодиёт шароитида иктисодиётни бошқариш механизми давлат тасарруфида эди. У бирча мулкка эгаллик қилиш билан бирга бирга режа орқали бошқариш жамоатини ҳам ўз қўлида ушлаб турарди.

Бозор механизми эса биринчи татаб иктисодиётни эркинлаштиришни татаб қилади. Бу жараёнинг моддий негизи корхоналар, улардаги мулкларнинг давлатники эканлигига номуси эди. Шу туфайли иктисодиётни эркинлаштириш ушун энг аввало давлат мулкчини хусусийлаштириш лозим бўлди. Худди шундай жараён Ўзбекистонда 1992 йилда бошланди ва босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

Давлат мулкчини хусусийлаштириш жараёни бузуви қўнғача ушун даврда тўрт босқични босиб ўтмоқда. Биринчи босқич 1992 - 1994 йилларни ўз ичига олади, иккинчи босқич 1995-1996 йиллардир. 1997 йил хусусийлаштириш бўлими Ўзбекистон тарихида учунчи босқич сифатида таърифланган бўлса, 1998-1999 йиллар хусусийлаштиришнинг тўртинчи босқичи сифатида давом этмоқда.

Бу босқичларнинг моҳияти ва мазмунига тўғри тўхталиб ўтирмасдан шунини таъкидлаш жоизки, иктисодиёт аста-секинлик билан эркинланиб давлат тасарруфини хусусий ва жамoa секторига ўтмоқда. Иктисодиётни давлатнинг аралашуви аста-секин билан барҳам толимоқда. Натижада эркин рақобат муҳити қарор толишни учун замин яратилмоқда.

Ана шунда иктисодиётни эркинлаштириш жараёни кетаётган бир пайтда ҳар бир корхонанинг муштарилигини таъминлашни билан бирга, унинг масъулияти ҳам ошмоқда. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикасининг 14 - сессиясида ҳам қайта-қайта таъкидланди.

Бундай шароитда ҳар бир корхона ўзининг мабтаиига, ўзининг бошқариш усулига, мулкига, ҳамжамият маҳна

жамоасига, мулк эгалларига эга бўлиши керак. Бу барча мавжуд мулкнинг асосий манбаи корхонанинг молиявий салоҳиятини таъкил килади.

Молиявий салоҳият ҳар бир ҳўжалик юритувчи субъектда етарли бўлиши керак. Улар икки манбадан таркиб топади. Биринчидан, ҳар бир корхонанинг ўз маблағи бўлса, иккинчидан ўз фаолиятини таъминлаш учун четдан ҳам қарз, суда тарикасида жалб қилиши мумкин.

Ушбу ишда айнан ана шу молиявий салоҳиятнинг иктисодий мазмуни, таркиби, уларни ифодаловчи кўрсаткичлар тизими, таснифи, аниқланиш ва таҳлил қилиш йўллари кўрсатиб берилган. Иш таркиби жихатидан унга бобга бўлинган.

Биринчи бобда корхоналар Молиявий салоҳиятини моҳияти, кўрсаткичлар таснифи ва уларни таҳлил қилиш вазибалари ёритилган. Иккинчи боб эса молиявий салоҳият ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичларга, уларнинг аниқланиш ва таҳлил қилиш усулларига бағишланган. Бунда барча назарий тавсиялар амалий маълумотлар билан асосланган ва уларнинг ҳаётини кўрсатиб берилган.

Ишнинг учинчи боби эса корхона молиявий салоҳияти самараторлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ва таҳлил қилиш усулларига бағишланган. Бунда омилли таҳлилга алоҳида аҳамият берилиб, шу кўрсаткичларни оширишнинг ички имкониятларини ахтариб топиш йўллари кўрсатиб берилган.

Шундай қилиб, ишда кўтарилган масалалар моҳияти ва мазмуни жихатидан долзарблили билан унинг олий ва ўрта махсус ўқув юртларида ўқитилиши зарурлиги билан ҳам жуда климмати. Аммо ушбу иш мавзуга муаллиф илк бор қўл урганлиги туфайли унда турли мунозарали, назарий ва амалий жихатдан янаса ўз исботини толиниш лозим бўлган жихатлари бўлиш табиқи. Шу туфайли сиз ўқувчилардан ушбу иш бўйича ҳолис фикр ва мулохазаларингизни кутиб қоламиз.

Маълумини: 70300. Самарқанд ш.
Амир Темур кўчаси, 9 "Статистика ва
иқтисодий таҳлил" кафедраси.

1. БОВ. КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ САЛОҲАТИНИНГ (ПОТЕНЦИАЛИНИНГ) МОҲИЯТИ, КЎРСАТКИЧЛАРИ ВА УЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ БАЗИЛАРАИ.

1.1. КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛИ ТУШУНМАСИ.

Корхонанинг молиявий потенциали деб унинг фаолиятини тўлиқ таъминлаётган турли манбалардан таркиб топган молиявий маблағлар мажмуасига айтилади.

Ҳар қандай фирма ёки корхона фаолият юритиши учун энг аввало меҳнат воситалари, меҳнат предметлари ва жонли меҳнат соҳибига (хондорларга) эга бўлиши шарт. Бу эса ўз-ўзидан шаклланиб қолмади. Буни таъмин қилиш учун молиявий маблағлар зарур бўлади. Масалан, соҳибкор кичик бизнес билан шуғулланишга қарор қилди деб фараз қиланмиз. У кичик нон заводчини қуришни мўлжаллади. Заводчини ташкил қилиш учун унга 700,0 минг сўм, ун ва бопқа хом ашё ҳамда ёрдамчи материаллар харид қилиш учун 100,0 минг сўм, ходимларни ёллаб заводчини ишга тузириши учун 50,0 минг сўм керак бўлди деб дартли равишда қабул қилимиз. Соҳибкорга ушбу ҳолда 850,0 минг сўм пул керак. Аммо унда маълум ўзининг пул маблағи 600,0 минг сўмни ташкил қилади. Демак, унинг яна 250,0 минг сўм қўшимча пул маблағи лозим экан. Буни у қаридан олиши мумкин? Бунинг манбалари ҳозирги шароитда турли бўлиши мумкин.

Соҳибкор шу етишмаган пулни Банклардан узоқ муддатли қарз шаклида, ёки "Бизнес-фонд" дан кредит шаклида, юридик ва жисмоний шахслардан инвестиция шаклида, ёки хорижий фирма ва давлатлардан қўшимча корхона шаклида олиши ва ўз фаолиятига жалб қилиши мумкин. Соҳибкорнинг қайси манбадан олишидан қатъий назар шу етишмаган пулни четдан жалб қилинган маблағ бўлиб ҳисобланади.

Ушбу мисолдан кўриниб турибдики, соҳибкор ўз фаолиятини юритиши учун маълум даражада молиявий салоҳиятга эга бўлиши керак экан. Бу салоҳият иқтисодий мазмунли жиҳатидан ўз маблағлари ва четдан жалб қилинган маблағлардан иборат эканлигини кўрамиз.

Бозорли иқтисодиёт шароитида корхоналар молиявий потенциалининг таркиби ва тузилиши сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилди.

Чунки реалли иқтисодий шароитда корхонанинг барча молиявий салоҳияти давлат томонидан шакллантирилар эди. Ҳатто банклардан олинган кредитлар ҳам давлатники эди. Энди вазият тубдан ўзгарди. Давлатнинг молиявий таъминоти барҳам топди.

Эндиги молиявий салоҳиятнинг эгаси бор. У "бирники"дан "меники" деган тushунча билан алмаштирилди. Бундай шароитда корхона учун молиявий салоҳиятнинг шаклланиши ҳам, унинг ишлатилиши ва тақсимланиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шу туфайли бу салоҳиятни ҳар бир ҳўжалик критувчи субъектлар бўйича баҳолаш, курсантчиларни аниқлаш ва таҳлил қилиш объектив заруратга айланиб бормоқда.

Аmmo шуни таъкидлаш жоҳки корхона молиявий салоҳияти назарий ва амалий жиҳатдан ҳам ўрганилган, лекин у ўта долзарб мавзу бўлиб ҳисобланади. Бунга аҳтиж айниқса ҳозирги бозорли иқтисодиёт шароитида янада кўнаймоқда. Чунки ҳар бир корхона ўзининг молиявий салоҳиятидан қандай фойдаланётганигини билиши учун уни асосий равишда таҳлил қилиб турмоғи лозим.

Корхонанинг молиявий салоҳияти (потенциали) деганда уни соддароқ қилиб ифодаланса, молиявий ресурслар (маблағлар) билан таъминланган маблағлари маъносини тushунш мумкин. Бу таъминланш ўз ўрнида, таъкидланганидек, икки қисмдан иборат бўлади.

1. Ўз маблағлари

2. Четдан жалб қилинган маблағлар.

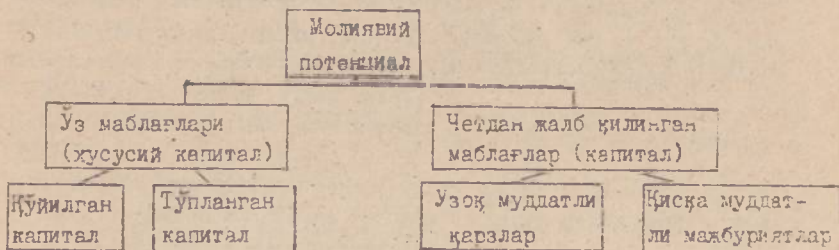
Яна бир мисолга мурожаат қиламиз. Тадбиркор тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши учун 1,0 миллион сўм пули бор-деб фараз қиламиз. Ўнга фаолиятни бошлаши учун асосий ва айланима маблағларни харид қилишга, ходимларни ёллашга 1,5 миллион сўм пул даркор бўлади деб ҳисоблаймиз. Демак, ушбу тадбиркор четдан яна 0,5 миллион сўм қарага олиши лозим экан. Бу таъкидланганидек, четдан жалб қилинган маблағлар деб айтилади.

Биринчи қўйилган ўз маблағи яъни 1,0 миллион сўми иқтисодий маъмуни бўйича қўйилган капитални ташкил қилади. Лекин корхона ўз фаолияти давомида фойда олиб бир қисмини ўзининг нисом манъарвасига ўтказиб боради. Бундай маблағлар тўпланган капитал деб айтилади. Демак, корхонанинг ўз маблағи икки гуруҳдан, яъни қўйилган

ва тўпланган капиталдан иборат экан.

Четдан жалб қилинган маблағлар эса, ўз навбатида, қайтарилиш муддатига қараб икки гуруҳга бўлинади: узоқ муддатли ва қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларга. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларга I йилгача олинган қарзлар ва ссудалар, узоқ муддатлиларига I йилдан ошiq муддатга олинган қарзлар ва ссудалар киради. Бу қуйидаги I- чизмада ўз аксини топган.

I- Чизма. Корхонанинг молиявий салоҳияти
(потенциали) таркиби.

Корхоналар молиявий салоҳиятининг таҳлили иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми бўлиб қолмоғи лозим. Чунки ҳар қандай хўжалик критувчи субъектнинг молиявий салоҳиятини урганмай туриб унинг молия-хўжалик фаолиятига одилona ва тўғри баҳо бериб бўлмайди.

Бундан ташқари бошқарувнинг маъмурий буйруқсозлик усулидан иқтисодий жиҳатдан бошқарув усулига ўтилиши ҳам ҳар бир корхона фаолиятини чуқур ва ҳар томонлама, атрофлича таҳлил қилиш зарурлигини тўғдиримоқда.

Аммо ушбу кўрсаткичларни таҳлил қилиш усули ҳам иқтисодий алабиётларда кам ёритилган. Шуларни инобатга олиб уни таҳлил қилишни бошлашдан аввал унинг тушунчасига тўхталишни мақсадга мувофиқ деб топдик.

1.2. КОРХОНАЛАР МОЛИЙВИЙ ПОТЕНЦИАЛИНИ ТАХЛИЛ ҚИЛИШ БАЗИСЛАРИ ВА АХБОРОТЛАР МАЅНАИ.

Корхона иқтисодийлигини сифат жиҳатидан иқори потенциал кўтариш учун ҳозирги Совет муносабатлари шаклланаётган шароитида унинг молия-ҳўжалик фаолиятини чуқур таҳлил қилиш лозим.

Режали иқтисодийёт шароитида режани ҳам, маблағни ҳам иқори ташкилотлар марказлашган тартибда ҳал қилар эди. Шу туғайли қўйи корхона ва ташкилотлар молия ҳўжалик фаолиятини асосан иқори ташкилотлар нуқтаи назаридан таҳлил қилинар эди. Бунда асосий эътибор корхона мавжуд потенциалдан қандай фойдаланишга эмас, балки режани қандай бажарганлигига қаратилар эди. Ҳамма чора-тадбирлар режали бажаришга софёр қилиниши ҳеч кимга сир эмас.

Энди иқтисодий ривият туздан ўтарди. Асосий "этирлик" иқоридан безосита иш бажарувчи қўйи бўғунларга туздди. Умумий давлат мулки хусусийлаштирилиб жирик турли мулк шаклидаги йодавлат сектори вужудга келди. Дотрили мулклар эгаллик бўлди.Эндиги бажариладиган ишлар ҳам иқори ташкилотдан туширилган режани бажаришга эмас, балки кўпроқ фойда олишга, фаолият кўрсатишга қаратишмоқда. Шу жиҳатдан иқтисодий таҳлилинг ҳам мақсади, базисиси, ўтказилиш усуллари туздан ўтарди, сифат жиҳатидан янгиланмоқди. Таҳлилинг бўлаки қанчалиб масъулини олинмоқда. Бу айтилган жиҳатлар таҳлилинг умумий базисиси билан бирталиқна турли мавзуларига ҳам тегишлидир.

Корхона молиявий потенциални таҳлилинг базисислари турлича. Буларнинг аниқ бўналишлари ва сони молиявий потенциални кимлар ва қайси мақсадда таҳлил қилишга боғлиқ. Масалан, мулк статуси таҳлил қилса унга молиявий потенциал ҳолати, таркиби ва самарадорлиги муҳим, Санклар таҳлил қилса ўларни берган осуданинг молиявий потенциалдаги ўзгариш, унинг ўз вақтида шалум сир феоно билан қайтишини тейинлай олиши муҳим, статистика ва истиқболни бағиланган орғонлари таҳлил қилса ҳақиқий эришилган натижа турди, аниқдорлар таҳлил қилишдаги бўлса уларнинг ҳам ўзига. яраша маънаватлари бор ва ҳ.к.

Шу ҳуштан назардан таҳлилинг базисиси янаам шу дотрили назаралар бўлмайди. Шунинг учун унинг базисисини аниқлашда таҳлилинг мақсади ва ўша шарҳидаги режал иқтисодий базисидан келди

чиқиш лозим.

Корхона молиявий потенциалини таҳлил қилишнинг вазифаси қуйидагилардан иборат.

1. Молиявий потенциал умумий ҳажмини ва йил давомида унинг ўзгаришини аниқлаш.
2. Молиявий потенциал таркибини, ундаги таркибий ўзгаришларни аниқлаш.
3. Молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи ўз маблағлари билан боғлиқ бўлган кўрсаткичларни аниқлаш, баҳолаш ва таҳлил қилиш.
4. Молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи четдан жалб қилинган маблағлар билан боғлиқ кўрсаткичларни баҳолаш ва таҳлил қилиш.
5. Молиявий потенциал самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ва уларни таҳлил қилиш.
6. Молиявий потенциал самарадорлигига таъсир этувчи омилларни аниқлаш ва таҳлил қилиш.
7. Молиявий потенциалдан самарали фойдаланиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва шу бўйича тегишли бошқарув қарорларини қабул қилиш учун ахборотларни тайёрлаш.

Корхона молиявий потенциалини таҳлил қилишда қуйидаги ахборот манбаларидан фойдаланилади.

1. Бухгалтерия баланси. ОКУД бўйича I- шакл. Ушбу ҳужжатнинг пассив қисмидаги барча бўлим ва моддалар қўлланилади. Бундаги биринчи бўлим "Ўзлик маблағларининг манбалари" 320 қатордан 390 қаторгача. 390 қаторда шу бўлимнинг жами сўммаси жойлашган. Иккинчи бўлим "Мажбуриятлар". Булар баланснинг 400 қаторидан 540 қаторигача бўлган моддаларни ўз ичига олади. 540 қаторда иккинчи бўлимнинг жами жойлашган. Молиявий потенциалнинг умумий сўммаси 550 қаторда жойлашган бўлиб бу корхона баланснинг умумий сўммасига тенг бўлади.

2. Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот. ОКУД бўйича 2 - шакл. Ушбу ҳисоботда корхонанинг иш ҳажми, даромадлари, харajatлари, фойдаси алоҳида турлари бўйича ҳам кўрсатилади. Бундаги кўрсаткичлар молиявий потенциал самарадорлигини, рентабеллиги каби кўрсаткичларни аниқлашда қўлланилади. Ушбу ҳисоботнинг яқинчи қисми "

"Бюджетга туланмалар тўғрисида маълумот" деб аталади ва бунда корхонанинг давлат ва маҳаллий бюджетига тўлайдиган солиқлар сўммаси ҳисобланган миқдорда ва ҳақиқатда тўланган ҳажмда ифодаланади.

3. Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар ҳақидаги маълумотнома. Ҳа- шакл. Ушбу ахборот манбаида дебитор ва кредиторларнинг аниқ номлари, умумий қарзлар, шу жумладан республикадан ташқаридаги дебитор ва кредиторлар, муддати утган кредиторлар кўрсатилади. Шу тўғрисида молиявий ҳолатни таҳлил қилишда ушбу ҳисобот маълумотларидан ҳам кенг фойдаланишни такозо қилади.

4. Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот. ОКУД бўйича 4- шакл. Ушбу ахборот манбаида таҳлил учун жуда зарур кўрсаткичлар ифодаланади. Хушбасан, биринчи бўлимда "Хўжалик фаолиятида пул маблағларининг ҳаракати" ўз аксини топади. Иккинчи бўлим "Инвестиция фойдаси ва молиявий хизмат кўрсатиш" билан боғлиқ пул ҳаракатларига бағишланган. Учинчи бўлимда "Солиқ тўловлари" кўрсатилса, туртинчи бўлимда "Инвестиция фаолияти" ўз ифодасини топган. Ушбу бўлимда моддий ва номоддий завоқ муддатли активларни сотиш ва сотиб олиш билан боғлиқ операциялар кўрсатилаган. Ҳисоботнинг бешинчи бўлими "Молиявий фаолият" деб номланади. Унда акция чиқаришдан келиб тушган тушум, узақ ва қисқа муддатли қарзларнинг келиб тушуши, ижара мажбуриятлари бўйича тушум ва тўловлар ўз аксини топган.

Ушбу ҳисоботнинг иккинчи қисмида "Балата маблағларининг ҳаракати тўғрисида маълумот" берилган. Ушбу маълумотда корхона валютасининг йил бошидаги қолдиғи, жами йил давомидаги тушум алоҳида турлари бўйича кўрсатилади. Шунингдек ушбу ҳисоботда жами сарфланган валюта маблағларини аниқ йўналишлар бўйича ҳам кўриш мумкин. Ушбу ҳисоботнинг охирида йил охиридаги валюта қолдиғи кўрсатилади.

Булардан ташқари бирқанча статистик ҳисоботлар ҳам борки улар ва ҳам таҳлилнинг у ёки бу соҳасини ўрганишда фойдаланиш мумкин. Масалан, буларга статистик ҳисоботнинг ЧСН - шакли "Ўлканинг жангармаси маблағлари бўйича ҳисоб-киتاب ведомости", 1-Т шакли "Меҳнат ҳисоботи", "Корхона, муассаса, ташкилот ва кооперативларнинг банилик жангармасига маблағлар ўтказилганини тўғрисидаги ҳисобот" қабилини киритиш мумкин.

Булардан ташқари бирқанча ЎзР.нинг қонунлари ме ёриб

ҳужжатлари, қўриқномалари, услубий тавсия ва кўрсатмаларидан, вақт-ли матбуот материалларидан ҳам фойдаланиш мумкин. Таҳлил учун қў-ланиладиган ахборотлар манбаи қанча реал ва ҳаққоний бўлса таҳлил натижаси ҳам шунча яхши ва таъсирчан бўлади.

1.3. Корхона молиявий потенциални ифдаловчи кўрсаткич-лар тизими ва уларнинг таснифи

Ҳар бир жараёни, иқтисодий категория ёки тушунчани иқти-содий жиҳатдан таҳлил қилиш учун уларни кўрсаткичларда ифдалаб олиш лозим. Кўрсаткичлар орқали баҳолаш, ўлчам, аниқлаш мумкин бў-лади. Шу туфайли молиявий потенциални таҳлил қилиш учун ҳам уни ифдаловчи кўрсаткичларини аниқлаб олиш лозим.

Молиявий потенциал бу анча кенг камровли тушунча. Бу туфай-ли уни битта ёки барқанча кўрсаткичлар билан ифдалаб бўлмайди. Уни ифдалаш учун кўрсаткичлар тизимидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бироқ кўрсаткичлар тизими бу бирқанча кўрсаткичлар тўплами деган гап эмас. Кўрсаткичлар тизими деганда бир категорияга мансуб бирқан-ча кўрсаткичларни маълум белгилари бўйича аниқ гуруҳларга бўлинган кўрсаткичлар туркуми тушунилади.

Молиявий потенциални ифдаловчи кўрсаткичларни иқтисодий мазмуни жиҳатидан икки гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Молиявий потенциал ҳолатини ифдаловчи кўрсаткичлар;
2. Молиявий потенциал самарадорлигини ифдаловчи кўрсат-кичлар.

Ушбу гуруҳ кўрсаткичлар бир-бири билан узвий боғлиқ. Аммо ҳар бири ўзига хос хусусиятларга ҳам эга.

Молиявий потенциал ҳолатини ифдаловчи кўрсаткичларга маъ-лум бир даврда улар қай аҳволда эканлигини ифдалайди. Унинг умумий ҳажми, таркиби тўғрисидаги маълумотларни айнан шу ҳолатини таҳлил қилиб аниқлаш мумкин. Ушбу гуруҳ кўрсаткичлар молиявий потенциалнинг тарсибига қараб яна икки гуруҳга бўлинади:

1. Мп. ҳолатининг ўз мабларлари билан боғлиқ кўрсаткичлари
2. Мп. ҳолатининг четдан жалб қилинган мабларлари билан боғлиқ кўрсаткичлари.

Ҳар иккала гуруҳ кўрсаткичларга ҳам бирқанча кўрсаткичлар киради ва улар мажмуаси кўрсаткичлар тизимини ташкил қилади.

Молиявий потенциал самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар асосан унинг қандай фойдаланилаётганлигидан далолат беради. Бу кўрсаткичлар асосида натижа билан потенциал ўртасидаги нисбат ётади. Булар ҳам бирқанча гуруҳларга бўлинади:

1. Мп. самарадорлигини ифодаловчи умумий кўрсаткичлар
2. Мп. самарадорлигини ифодаловчи ўз маблаглари билан борлиқ кўрсаткичлар
3. Мп. самарадорлигини ифодаловчи четдан жалб қилинган маблағлар билан борлиқ кўрсаткичлар.

Шу учала гуруҳ кўрсаткичлари ҳам ўз навбатида бирқанча алоҳида гуруҳларни жамлайди. Шунинг алоҳида таъкидлаш жисси Корхоналар молиявий потенциалини ифодаловчи кўрсаткичлар ҳали янгиловчи адабиётларда етарлича ёритилган эмас. Шу туфайли ушбу кўрсаткичлар тизимида мунозарали ва тақомиллаштириш лозим бўлган кўрсаткичлар ҳам бўлиши мумкин. Шу туфайли биз ушбу ишда кўрсаткичлар тизимини таъсир тартибидан бермоқдамиз. Булар қуйидаги чизмада ўз аксини топган (2-чизма).

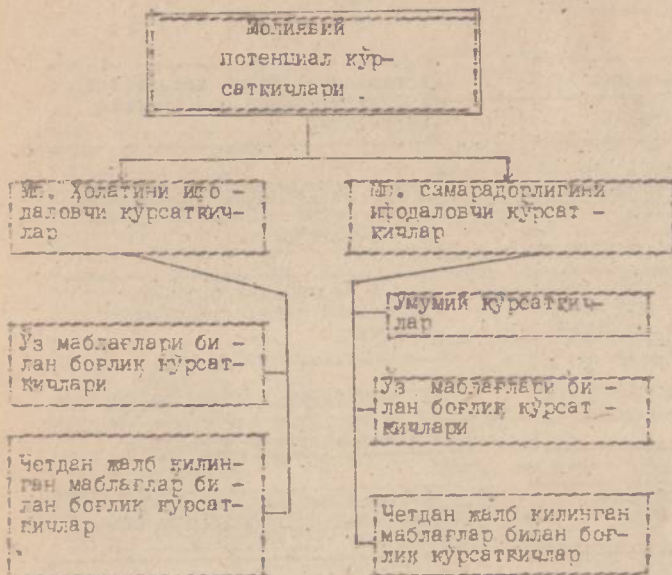
Корхона молиявий потенциали ҳақида тўғри хулоса қилиш учун ушбу кўрсаткичлар гуруҳининг ҳар бирини алоҳида-алоҳида қараб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи ўз маблаглари билан борлиқ кўрсаткичларга қуйидагилар киради:

Бу ушбу чизмада ўз ифодасини топган (3-чизма).

Ушбу чизмадан кўриниб турибдики Мп.нинг ҳолатини ифодаловчи ўз маблаглари билан борлиқ кўрсаткичлар бирқанча. Аммо уларнинг сони фақат ушбу чизмадаги кўрсаткичлар билан ҳам чекланиб қолмайди. Масалан, Ум.нинг четдан жалб қилинган маблағлар Ҷжм. билан борлиқ кўрсаткичлари яна иккита кўрсаткичларга: Ум.нинг узоқ муддатли Ҷжм.га ва қисқа муддатли Ҷжм.га бўлинади. Худди шундай бошқа кўрсаткичларни ҳам аниқлаш мумкин.

2 - Ч и з м а . Йорхона молиявий потенциални
ифодаловчи курсаткичлар

3 - Ҷ и з м а . III ҳолатини ифодаловчи ўз маблағлари
билан борлиқ кўрсаткичлар т а з и м и

Кўрсаткичлар

Ўз маблағининг (Ум) тулланиш ко- эффициенти	Котхонанинг барча маблағларида Ум, хиссасининг кинчалигини кўрсатади.
Ум.нинг умумий қарамлик коэф- фициенти	I сум ўз маблағига туғри кела- диган барча маблағлар суммаси- ни кўрсатади
Ум.нинг четдан қалс қилинган, маблағлар га (УММ) қарамлик коэффициенти	I сум ўз маблағига туғри келадиган ЧҚМ, суммасини кўрсатади
Ум.нинг капиталлас- танлик коэффициенти	Ўз маблағининг капиталлас- танлик муҳлатли активларига қараш- лиги кўрсатади
Ум.нинг қасблик коэффициенти	Дайғима маблағлардан қасблик эҳволатдан ўз маблағлари хис- сасини
Ум.нинг узок муҳлат- ли активлардаги ит- тиҳоти коэффициенти	Узок муҳлатли активларда ўз маблағларининг ҳиссасини

Навбатдаги гуруҳ кўрсаткичлар корхона молиявий ҳолатини ифодаловчи четдан жалб қилинган кўрсаткичлардир. Бу ҳам ўз навбатида бирқанча кўрсаткичларни ўз ичига олади. Бу қуйидаги чизмада ўз аксини топган (4 - чизма).

4 - Ч и з м а . Корхона молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи четдан жалб қилинган маблағлар (Чжм) билан боғлиқ кўрсаткичлар тизими.

К ў р с а т к и ч л а р

Чжм.нинг умумий тулланиш коэффициенти	Чжм.нинг барча маблағлардаги ҳиссасини ифодаловчи
Қисқа муддатли Чжм.нинг тулланиш коэффициенти	Қисқа муддатли Чжм.нинг барча маблағлардаги ҳиссасини
Узоқ муддатли Чжм.нинг тулланиш коэффициенти	Узоқ муддатли Чжм.нинг барча активлардаги ҳиссаси
Қисқа муддатли Чжм.нинг активлардаги ҳиссасининг коэффициенти	Қисқа муддатли Чжм.нинг оборот активларида иштирок этаётган қисмининг ҳиссасини
Чжм.нинг оборотдаги таркибий коэффициенти	Чжм. алоҳида турларининг (узоқ муддатли, қисқа муддатли, кредиторлар) умумий Чжм.даги ҳиссасини
Чжм.нинг оборот активларидаги ҳиссасининг коэффициенти	Чжм.нинг оборот активларидаги ҳиссасини

2. В о б . КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛИ ҲОЛАТИНИ ИФОДАЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР, УЛАРНИ БАҲОЛАШ ВА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ЁУЛЛАРИ.

2.1. Корхоналар молиявий потенциали ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларнинг таснифи

Бозорли иқтисодиёт шароитида корхонанинг молиявий потенциалини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Бу, шу корхона раҳбарларига ўз фаолиятини туғри баҳолаш, молиявий аҳволини билиш имконини берса, инвесторларга ўз маблагини қуйиш, қим - матбаҳо қарорлар бозорини ташкил қилиш учун бирор қарорга келишга асос бўлади. Молиявий потенциал таҳлили шу фирма кредиторларга пулларини қўлаш мумкинлигини кўрсатади ва улар билан яна иқтисодий алоқаларни янаамд элтириш учун исоса ҳосил қилди. Ниҳоят ушбу кўрсаткич таҳлиди аудиторларнинг туғри ҳисса чиқариш учун асосий дастав бўлиб ҳисобланади.

Шунинг эътирофи экинчига келиб, Ўзбекистон шароитига мос корхонанинг молиявий потенциалини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ва таҳлил қилиш усуллари ҳамон ишлаб чиқилимоғи. Бу ҳақда илмий аниқломларда¹ баъзи тавсия ва фикрлар айтилмоқ - да, ҳоло.

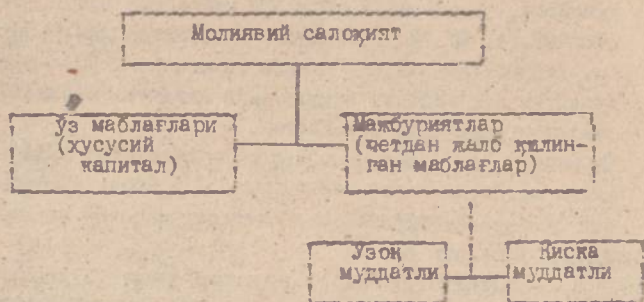
Молиявий потенциални ифодаловчи кўрсаткичларни асос - лашдан олдин унинг иқтисодий моҳияти ва мазмунини очиқлаш мақ - садага мурофи деб ўйлашимиз. Ҳар қандай корхона, фирма, ташки - лот ўз фаолиятини таъинли маблағ билан таъминлаб туғиш учун маълум даражада молиявий потенциалга (салоҳиятга) эга бўлиши лозим. Корхона молиявий имкониятга эга бўлмаса унинг молий - техника базасини ҳам, айланиб маблағларини ҳам янгилаштириш имконига эга бўлмайди.

1. Материалы международной научно-практической конференции "Актуальные проблемы учета, аудита и совершенствования финансово-кредитной системы в условиях развития рыночных отношений", Самарканд, 1994, 95-96 бетлар.

имконига эга бўлмайди. Оқибатда фаолият кўрсатиши ҳам мумкин эмас. Шундай корхона энг аввало маълум даражадаги молиявий салоҳиятга эга бўлиши керак.

Корхонанинг молиявий салоҳияти унинг турли манбалардан таркиб топган молиявий маблағлари мажмуасидан иборатдир. Бу иктисодий моҳияти жиҳатидан энг аввало ўз маблағлари ҳисобидан ва четдан жалб қилинган, қисқа ва узоқ муддатли, маблағлардан таркиб топади. (I-чизма).

2. I - Ч и з м а . Корхонанинг молиявий салоҳияти
* таркиби

Бу кўрсаткичлар бухгалтерия балансининг пассив қисми - да жойлашган бўлиб ҳар бири алоҳида гуруҳларда ва моддаларда ўз ифодасини топади.

Корхонанинг бухгалтерия баланси унинг молиявий салоҳияти-нинг ҳолатини баҳолаш ва таҳлил қилиш учун асосий ҳужжат-маълумотлар манбаи бўлиб ҳисобланади.

Корхонанинг молиявий потенциалига, таъкидлангандек, ўзи -нинг бухгалтерия балансида ифодаланган ўз маблағлари манбалари (Ум), узоқ муддатли пассивлар (Умп) ва ҳисоб-китоблар ва бошқа

ассивлар, яъни четдан жалб қилинган қисқа муҳлатли пассивлар, (ММП) ва кредиторлар (КР) қиради: Буларнинг сўмасаси ҳудудати-
ца ҳамлаш мумкин:

$$МП = УМ + УМП + ММП + КР$$

2.1)

Ушбу кўрсаткичларни таҳлил қилиш учун қуйида қиёсий -
ни тузатиш таъсирини қилинади (1 - ж а д в а л)

Ушбу жадалда маълумотларидан қуйидаги таркибли, қолпо -
нанинг молиявий салохияти ҳисобот йилида 103,6 % қўлланган. Ани
ҳаракатсиз ҳисоботи шундан қорхонанинг ўз маблағлари 109,4%
қўлланган, четдан жалб қилинган маблағлар эса 0,6 % қўлланган
(100-99,4). Бу унинг таркибий ўзгаришлари ҳам ўз ифодасини топа -
ди. Таҳлил қилинган таъдидда қорхонанинг ўз маблағлари 2,4 %
қўлланган бир пайтда, четдан жалб қилинган маблағлар эса маъму -
ратлаштирилган 2,4 % қўлланган.

Бу маълумотларнинг ўзгаришлари таъсирлар бўйлаб 1,1 % банд,
қисқа муҳлатли пассивларнинг эса 1,5 % банд қамайиши аъзабига со -
дир бўлган. Мажбурийликлар таркибидан кредитор қараларнинг тарки -
би 0,2 % бандга ошган.

Ушбу қорхонанинг таъсирини ҳолат таҳлили қорхона молия -
вий салохиятининг ижобий томонига ўзгаришларидан даволат бериб
тушибди, чунки қорхонанинг ўз маблағлари қанча қўл бўлса унинг
молиявий қарамлиги шунча қамайди. Шу жиҳатдан ушбу ҳолат бўйи -
ца дастлабки ҳулоса ижобий натижага эришганидандан даволат бе -
ради.

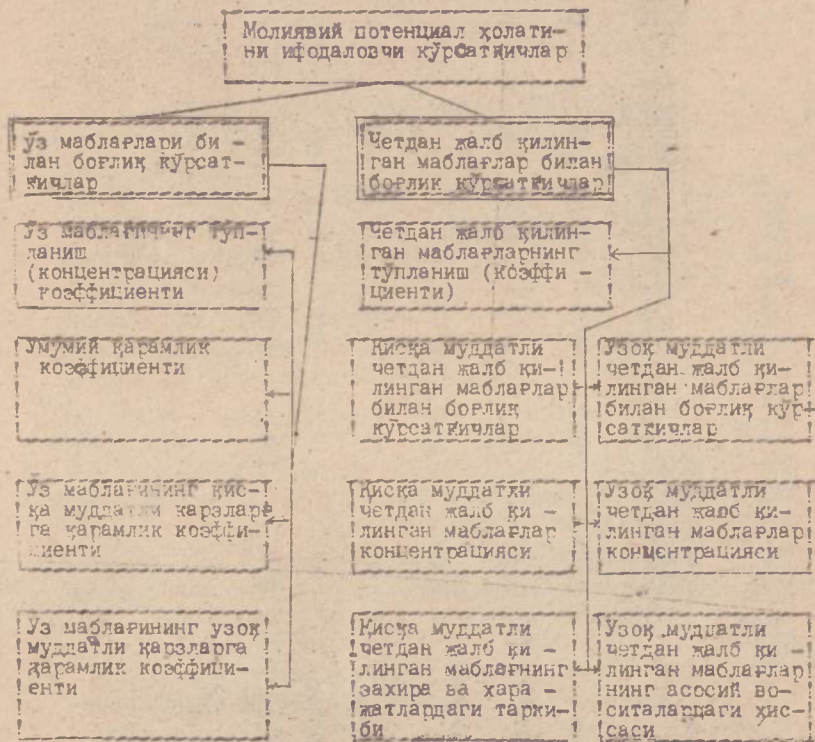
Таҳлил жараёнида қорхонанинг молиявий потенциалини ифо -
даловчи кўрсаткичларни аниқлаш, баҳолаш ва таҳлил қилиш лозим.
Иттисодий молияни жиҳатидан қорхонанинг молиявий потенциал
ҳолатини ифodalовчи кўрсаткичлар биринча гуруҳларга бўлинади:
ўз маблағи билан боғлиқ кўрсаткичлар; четдан жалб қилинган маб -
лағлар билан боғлиқ кўрсаткичлар. Четдан жалб қилинган маблағ -
лар билан боғлиқ кўрсаткичлар ўз навбатида 2 гуруҳга бўлинади:

2.1 - жа д в а л

БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИГА АСОСАН МОЛИЯВИЙ САЛОХИЯТИНИНГ ТАРКИБИ ВА ЎЗГАРИШИНИ АНИҚЛАШ Х И С О В - К И Т О Б И

Тар - тиб - рақ.	Балансининг пассив моддалари	Давр бошида		Давр охирида		Фарқи (+, -)		Ўзгариш суръати
		Суммаси, минг сум	Таркиби %	Суммаси минг сум	Таркиби %	Суммаси минг сум	Таркиби %	
1.	Ўз маблағлари	4115	44,0	4500	46,4	+385	+2,4	109,4
2.	Четдан жалб қилинган копитал	5230	56,0	5200	53,6	- 30	-2,4	99,4
2.1.	Узоқ муҳлатли мажбу - рийтлар	2700	28,9	2700	27,8	-	- 1,1	100,0
2.2.	Қисқа муҳлатли қарз - лар ва заёмлар	1590	17,0	1500	15,5	-90	-1,5	94,3
2.3.	Кредитор қаралар	940	10,1	1000	10,3	+60	+0,2	106,2
	Барча пассивлар	9345	100,0	9700	100,0	+355	x	103,8

2.2 - Ч и з м а . Корхона молибтий потенциали ҳолатини
ифодаловчи кўрсаткичлар тизими
(системаси)

Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар, узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар. Буларнинг кенгайтирилган ҳолати қуйилган чизмада ифодаланган. (2-чизма).

Ушбу чизмадан кўриниб турибдики корхонанинг молиявий потенциалининг ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар бир-бири билан ўзаро узвий алоқада. Масалан, биринчи туркумга кирган баъзи кўрсаткичлар иккинчи ва учинчи туркумларга кирмоқда. Бошқа туркумдаги кўрсаткичлар биринчи туркум кўрсаткичларидан келиб чиқмоқда.

2.2. МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛ ҲОЛАТИНИНГ ЎЗ МАБЛАҒЛАРИ БИЛАН БОРЛИҚ КЎРСАТКИЧЛАРИ ВА УЛАРНИ ҲИСОБ- ЛАШ ЙЎЛЛАРИ.

Ҳар қандай корхонанинг ўз маблағлари билан борлиқ бўлган молиявий потенциалини ифодаловчи кўрсаткичларга туркумига тўртта кўрсаткич киради. Бу кўрсаткичлардан бири ўз маблағларининг тупланиш коэффициентидир.

Ўз маблағининг тупланиш даражаси (концентрацияси) коэффициентини ($K_{\text{ххк}}$) топиш учун ўз маблағлари ($Ум$) сўмасыни бухгалтерия балансининг жами сўмасыга ($Б$), яъни барча маблағлар ҳажмига бўлиш йўли билан аниқланади:

$$K_{\text{ххк}} = \frac{Ум}{Б}$$

(2.2)

Ушбу кўрсаткичнинг ҳажми ўз маблағларининг умумий маблағлардаги ҳиссасини ифодалайди. Бозорда иқтисодиёт шароитида ушбу кўрсаткич қанча кўп бўлса шунча яхши, яъни маблағларни четдан жалб қилишга зарурат камаяди. Ушбу кўрсаткич миқдорининг ўсиши ҳам корхона учун яхши. Чунки четдан жалб қилинган маблағлар учун тўлайдиган фойзалар миқдори ҳамон юқориликча сақланиб турган пайтда кредит олиш зарурати ҳам камаяди. Бу эса ортиқча харажатни қисқартиради.

Корхонада молиявий потенциалнинг умумий молиявий қарамлик коэффициенти ҳам муҳим кўрсаткичлардан биридир. Буни аниқлаш учун бухгалтерия баланси жами сўмасыни ($Б$) хусусий капиталнинг (ўз маблағларининг) сўмасыга ($Ум$) бўлиш лозим. Бу учун қуйидаги формулани қўллаш мумкин:

$$K_{\text{мк}} = \frac{Б}{Ум}$$

(2.3)

Бунда $K_{\text{мк}}$ — молиявий қарамлик коэффициенти.

Ушбу кўрсаткич ўз маблағларининг қай даражада қарам эканлигини, яъни унинг 1 сўмига неча сўм ҳужалик маблағи тўғри келишини кўрсатади. Агар ушбу кўрсаткичнинг миқдори 2 сўмга тенг бўлса корхонанинг хусусий ва четдан жалб қилинган маблағи бир-бирига тенг эканлигидан далолат беради. Агар ушбу кўрсаткичнинг ҳажми 2 сўмдан кам бўлса ҳужалик маблағларининг асосий қисми хусусий, яъни ўз маблағларидан иборат эканлигидан далолат беради. Агар у 2 сўмдан кўп

булса корхонанинг хусусий маблари четдан жалб қилинган мабларларга ута қарам эканлигини кўрсатади.

Корхона молиний потенциали ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлардан бири ўз мабларларининг умумий четдан жалб қилинган мабларларга қарамлик коэффиценти ($K_{кчм}$). Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун барча четдан жалб қилинган мабларлар умумий сўммасини (Σm) ўз мабларлари сўммасига (M) бўлиш лозим. Бу учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$K_{кчм} = \frac{\Sigma m}{M} \quad (2.4)$$

Корхона ўз мабларларининг қарамлик коэффиценти чунинчалик ўрганиш учун уни алоҳида узоқ муддатли ($M_{уп}$) ва қисқа муддатли четдан жалб қилинган ($M_{кп}$) мабларларга ҳая бўлиб ўрганишни тақозо қилади.

Ушбу кўрсаткичларни аниқлаш учун қуйидаги формулалардан фойдаланиш мумкин:

$$K_{кум} = \frac{M_{уп}}{M} \quad (2.5)$$

Бунда $K_{кум}$ — ўз мабларларининг узоқ муддатли пасивларга қарамлик коэффиценти;

$M_{уп}$ — узоқ муддатли пасивлар;

M — ўз мабларлари.

$$K_{ккм} = \frac{\Sigma m_{кп}}{M} \quad (2.6)$$

Бунда $K_{ккм}$ — ўз мабларининг қисқа муддатли четдан жалб қилинган мабларларга қарамлик коэффиценти;

$\Sigma m_{кп}$ — четдан жалб қилинган қисқа муддатли мабларлар.

Ушбу кўрсаткичлар ҳам четдан жалб қилинган мабларларнинг ўз мабларларидаги ҳиссасини ифода қилади. Ушбу кўрсаткичлар ҳақини одатда бирдан кичик бўлса яхши, чунки бундай ҳолат корхона ўз мабларининг қарамлиги унча кичик эмаслигидан далолат беради.

Ушбу кўрсаткичларни таҳлил қилиш учун корхона балансида фойдаланилади. Унинг қисқартирилган ҳамми қуйидаги жадвалда фойдаланган (2.2- жадвал).

Молиявий потенциалнинг ўз маблағлари билан борлиқ кўрсаткичлари ҳақида тўғри ва чуқур ҳулоса қилиш лозим. Бу учун эса молиявий потенциалнинг шу гуруҳи бўйича комплекс кўрсаткични аниқлашни тақозо қилади. Бу учун қуйидаги формулани тавсия қилиш мумкин.

$$K_{\text{МП}} = K_{\text{ЖК}} + K_{\text{МК}} + K_{\text{КЧЖ}} + K_{\text{КУМ}} + K_{\text{ККМ}} \quad (2.7)$$

Бу формулада барча кўрсаткичлар коэффициентлари жамланган. Лекин бу коэффициентларнинг йўналишлари ҳар хил. Масалан, ўз маблағларининг тупланиш коэффициенти ($K_{\text{ЖК}}$) қанча юқори бўлса яхши, аммо корхонанинг молиявий қарамлик коэффициенти қанча кам бўлса яхши, юқори бўлса ёмон. Бу гапни ўз маблағларининг узоқ муддатли пасивларга ва қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларга қарамлик коэффициентига ҳам айтиш мумкин. Шу туфайли уларни бир хил йўналишга келтириб олиш лозим. Бу учун миқдори купайса салбий натижа берадиган кўрсаткичларни бирга бўлиб олиш лозим. У ҳолда 2.7 формула қуйидаги ҳолатга келади:

$$K_{\text{МП}} = K_{\text{ЖК}} + \frac{I}{K_{\text{МК}}} + \frac{I}{K_{\text{КЧЖ}}} + \frac{I}{K_{\text{КУМ}}} + \frac{I}{K_{\text{ККМ}}} \quad (2.8)$$

Энди барча кўрсаткич бир хил йўналишга эга бўлади. Ҳамма қўшилидиган миқдорларнинг купайиши корхона молиявий потенциали ҳолатининг яхшиланишидан далолат беради.

Корхона молиявий потенциални таҳлил қилиш учун қуйидаги жадвални тузишни тавсия қиламиз (2.2- жадвал).

2.2. Қадвал.

1998 йил I ЯНВАРИГА ҚОРХОНА БУХГАЛТЕРИЯ
БАЛАНСИНИНГ ҚИСҚАРТТИРИЛГАН Ҳ О Ё А Т И.

(минг сўм)					
Актив	Йил бошида	Йил охирида	Пассив	Йил бошида	Йил охирида
I. Узоқ муддатли активлар			I. Ўз маблағлари манбалари		
1.1. Ассий воситалар (капитал)	4996	5300	1.1. Ўз маблағлари	2300	2200
а) эскириши	1500	1800	1.2. Акциялар	500	600
б) қолдиқ қиймати	3496	3500	1.3. Тақсимланмаган фойда	1315	1700
			Ҳами I бўлим	4115	4500
I.2. Номсдий фесслар	215	230	II. Мажбуриятлар		
а) эскириши	25	30	2.1. Узоқ муддатли мажбуриятлар	2700	2700
б) қолдиқ қиймати	190	200	2.2. Қисқа муддатли мажбуриятлар		
Ҳами I-бўлим	3685	3700	банк кредити		
			ва бошқа қарзлар	1000	850
II. Обсрот активлари			2.3. Кредиторлар	940	1000
2.1. Моддий айланма маблағлар	3000	2700			
2.2. Пул маблағлари ва бошқа активлар	2600	3300	2.4. Ишчи ва хизматчилар билан ҳисоб-китоблар	300	330
а) пул маблағлари	300	450	2.5. Бюджет билан ҳисоб-китоблар	290	320
б) дебиторлар	1900	2000			
в) қимматбаҳо қозғалар	460	850	Ҳами II бўлим	5230	5200
Ҳами II-бўлим	5660	6000	Барча		
Барча			Пассивлар	9345	9700
Активлар	9345	9700			

Бухгалтерия баланси маълумотларига асосан корхона молиявий потенциалининг умумий ҳолати буйича хулоса чиқариш учун қуйидаги умумлашган жадвални тузиш мумкин (2.3 жадвал).

2.3- жадвал.

Корхона молиявий потенциалининг умумий ҳажми-
даги ўзгаришларнинг 1997 йилги ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	йил бошида	йил охирида	фарқи (+, -)	(минг сўм)
				ўзгариш суръати (+, -)
1. Ўз маблағлари	4115	4500	+ 385	109,4
2. Узоқ муддатли пасивлар	2700	2700		100,0
3. Ҳисоб-китоблар ва бошқа пасивлар (четдан жалб қилинган қисқа муддатли маблағлар)	1590	1500	- 90	94,3
4. Кредитор қарзлар	940	1000	+ 60	106,2
5. Барча четдан жалб қилин- ган маблағлар (2к+3к+4к)	5230	5200	- 30	99,4
6. Ҳақиқий молиявий потенциал (1к + 5к)	9345	9700	+ 355	103,8

Ушбу жадвал маълумотномаларидан кўриниб турибдики, корхона-
нинг молиявий потенциали бир йилнинг ичида 103,8 % кўпайган. Бу
асосан ўз маблағлари асосига амалга ошган. Бу кўрсаткич таҳлил
даврида 109,4 % ошган. Узоқ муддатли пасивлар бир йилда ўзгар-
мадан қолган. Барча четдан жалб қилинган маблағлар ҳажми 0,6 %
камайган. Бу албатта шу йил давомида бир қанча омишлар асосига
амалга ошган. Корхонанинг молиявий потенциали ҳолати юзасидан
тўғри хулоса қилиш учун таҳлил жараёнида кўрсаткичларни аниқлаш
лозим. Бу учун қуйидаги жадвал тузилади. (2.3.1 жадвал)

Корхона молиявий потенциали ҳолатини ифodalовчи
кўрсаткичларининг 1997 йилги ҳисоб-китоби.

Кўрсаткичлар	Йил бoshiда	Йил охирида	фарқи (+, -)	ўзгариш суръати %
1. Ўз маблағларининг тўпла- ниш коэффициенти (1қ:6қ) (Кккк)	0,464	0,464	+0,024	105,5
2. Ўз маблағларининг умумий қарамлик коэффициенти (6қ:1қ) (Ккм)	2,271	2,156	- 0,115	94,9
3. Ўз маблағларининг четдан жалб қилинган маблағларга қарамлик коэффициенти (5қ:1қ) (Ккчм)	1,271	1,156	- 0,115	91,0
4. Ўз маблағларининг узоқ муддатли пасcивларга қарам- лики коэффициенти (2қ:1қ) (Ккўм)	0,656	0,600	- 0,056	91,5
5. Ўз маблағларининг қисқа муддатли четдан жалб қи- линган маблағларга қарам- лик коэффициенти (3қ+4қ:1қ) (Кккм)	0,615	0,556	- 0,059	90,4

Ушбу жадвал 2.3-жадвал асосида тузилди.

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, ўз маблағлари-
нинг тўпланиш коэффициенти ҳисобот йили давомида 105,5 % га кўн-
ган. Бу ҳўналик фаолиятида молиявий потенциал ҳолатининг яхшилан-
ганлигидан далолат беради.

Буни корхонанинг қарамлик коэффициенти камайиб кетганлигидан
ҳам кўриш мумкин. Унинг қарамлиги йил бoshiда 2,271 коэффициентга

тенг бўлган бўлса йил охирига келиб 2,156 гача камайди. Бу корхона қарамлигининг бир йилнинг ўзida 5,1 % (100 - 94,9) камайганлигидан далолат беради.

Корхонанинг четдан жалб қилинган маблағларга қарамлик коэффициенти ҳам камайган. Бу кўрсаткичининг ҳажми 1,271 коэффициентдан 1,156 гача камайган. Бу асосан қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар эвазига амалга ошган. Узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларга қарамлик коэффициенти 91,5 % ни ташкил қилган бир пайтда, қисқа муддатли шундай маблағларга қарамлик коэффициенти 90,4% ни ташкил қилган, ҳоло.

Умуман олганда таҳлил қилинаётган корхонанинг молиявий потенциалнинг ҳолати яхшиланаётганлигидан далолат беради.

Келтирилган жадвал ва формулаларга асосан корхона молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимидан комплекс кўрсаткични аниқлаш мумкин.

Бу кўрсаткичининг миқдори йил бошида:

$$\begin{aligned} \text{ККМПх.йб} &= 0,440 + \frac{1}{2,271} + \frac{1}{1,271} + \frac{1}{0,656} + \frac{1}{0,615} = \\ &= 0,440 + 0,440 + 0,787 + 1,524 + 1,626 = 4,817 \end{aligned}$$

Ушоу кўрсаткич миқдори йил охирида:

$$\begin{aligned} \text{ККМПх.йо} &= 0,464 + \frac{1}{2,156} + \frac{1}{1,156} + \frac{1}{0,600} + \frac{1}{0,556} = \\ &= 0,464 + 0,464 + 0,865 + 1,667 + 1,799 = 5,259 \end{aligned}$$

Кўриниб турибдики молиявий потенциал ҳолати ҳисобот йилида кескин ўзгарган. Унинг комплекс кўрсаткич ҳажми йил бошидаги 4,817 коэффициентдан йил охирида 5,259 коэффициентгача кўпайган. Бу асосан уз маблағларининг узоқ муддатли ва қисқа муддатли пасивларга нисбатан тез ўсганлиги учун солир бўлган. Натижада уз маблағларнинг четдан жалб қилинган пасивларга қарамлик коэффициенти кескин қисқарган.

Корхона молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи барча кўрсат-

кичаларни шайлаб уларнинг аниқлашиш йўлларини формулада ва баланс-нинг сатрлари бўйича кўрсатиб чиқиш лозим. Бу учун қуйидаги жадвални тузишни тавсия қилинади. (2.4-жадвал).

Ушбу кўрсаткичларнинг кўпи алоҳида гуруҳларда 2.3 ва 2.3.1 жадвалларда таҳлил қилинди. Аммо бу кўрсаткичлар билан корхонанинг молиявий потенциали тўғрисида тўлиқ хулоса қилиш қийин. Тўлиқ хулоса қилиш учун ҳар бир объект ёки жараёни ифодаловчи кўрсаткичларни тўлиқ ўрганиш лозим. Шундагина таҳлил натижасида ашлаб чиқилган чора-тадбирлар, қабул қилинадиган қарорлар реал, ҳаётдан олинган бўлади.

Таҳлилнинг навбатдаги босқичида корхона молиявий потенциали ҳолатини ифодаловчи бирқанча бошқа кўрсаткичларни ҳам аниқлашни тақозо қилади. Бу учун қуйидаги жадвални тузиш тавсия қилинади. (2.5-жадвал).

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики корхона ўз маблағларининг капиталлашганлик даражаси юқори. Ушбу кўрсаткич йил бошида 55,7 % ни ташкил қилган бўлса йил охирига келиб 57,8 % га етган, яъни 20 % бандга кўпайган. Корхона маблағининг капиталлатганлик даражаси илгаро технологияни қўллаб ишлайётган корхоналарда юқори бўлгани табиий. Аммо савдо корхоналарида ўз маблағларининг капиталлашганлик даражаси ишлаб чиқариш корхоналарига нисбатан анча паст бўлади. Шу туфайли ушбу кўрсаткични ҳамisha аниқ вазиятдан ва соҳа туридан келиб чиққан ҳолда таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир.

Бозорли иқтисодиёт шароитида ҳам корхонанинг узоқ муддатли активларига ўз маблағлари иштирок этади. Бу кўрсаткич таҳлил даврида 0,239 коэффицентдан 0,222 коэффицентгача камайган. Корхонада ўз маблағларининг фаоллик коэффиценти ҳам яхши, чунки йил бошида унинг миқдори 55,3 % ни ташкил қилган бўлса, йил охирига келиб 58,3 % ни ташкил қилди. Бундан кўриниб турибдики корхона ўз маблағининг яримдан кўп қисми оборотда иштирок этмоқда. Булар ўз нафбатига корхона молиявий потенциали самарадорлигини оширишни тақозо қилади.

2.4- Ҳаҷвал.

Корхона молиявий потенциални ҳолатини ифодаловчи
 ўз маблағлари билан боғлиқ кўрсаткичларнинг
 ҳ и с о б . - к и т о б и .

Кўрсаткичлар номи	Аниқланиш йуллари	Балансдаги қаторлар буйича
1. Ўз маблағларининг ўртача йиллик қиймати (Ум)	$\frac{Ум_{иБ} + Ум_{иО}}{2}$	$\frac{390_{иБ} + 390_{иО}}{2}$
2. Ўз маблағларининг тўпла- ниш коэффициенти (КУмт)	$\frac{Ум}{Б}$	$\frac{390}{550}$
3. Ўз маблағларининг умумий қарамлик коэффициенти (Кк)	$\frac{Б}{Ум}$	$\frac{550}{390}$
4. Ўз маблағларининг четдан талб қилинган маблағ- ларга (Чжкм) қарамлик ко- эффициенти (Ккчжкм)	$\frac{Чжкм}{Ум}$	$\frac{540}{390}$
5. Ўз маблағларининг узоқ муддатли Чжкм га қарам- лик коэффициенти (Ккумчжкм)	$\frac{Умп}{Ум}$	$\frac{400 + 410}{390}$
6. Ўз маблағларининг қисқа муддатли Чжкм га қарам- лик коэффициенти (Ккчжкм)	$\frac{Кмчжкм}{Ум}$	$\frac{420 + 430}{390}$
7. Ўз маблағларининг капиталлаш- ганлик (КУмк) даражаси	$\frac{Ав - Умп}{Ум}$	$\frac{400 + 410}{390}$
8. Ўз маблағларининг узоқ муддат- ли активлардаги суммаси (Ум умак)	$Ума - Умп$	$110 - (400 + 410)$
9. Ўз маблағларининг узоқ муд- датли активлардаги коэф- фициенти иштироки (Куумуак)	$\frac{Ум.умак}{Ум}$	$\frac{110 - (400 + 410)}{390}$
10. Ўз маблағларининг айланима маб- лағлардаги иштирок этаятган фаол қисми (Узам)	$Ум - (Ума - Умп)$	$390 - (110 - 400 + 410)$
11. Ўз маблағларининг фаоллик коэф- фициенти (КУзам)	$\frac{Узам}{Ам}$	$\frac{6к}{300}$

Корхона молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи
айрим курсаткичлар ҳисоб - китоби.

• (минг сўм)

Курсаткичлар	Йил бошида	Йил сохирида	Ўзгариш (+, -)	Ўсиш суръ- ати, %
--------------	---------------	-----------------	-------------------	----------------------

М у т л о к к у р с а т к и ч л а р

1. Асосий воситалар бошланғич қийматда (010к)	4995	5300	+ 305	106,1
2. Ўзоқ муддатли пасивлар (400к + 410)	2700	2700	-	100,0
3. Ўз маблағлари (390к)	4115	4500	+ 385	109,4
4. Ўзоқ муддатли активлар (110к)	3685	3700	+ 15	100,4
5. Ўз маблағининг ўзоқ муддатли активлардаги суммаси (110 - (400 + 410))	985	1000	+ 15	101,5

Н и с б и й к у р с а т к и ч л а р

6. Ўз маблағининг капиталлашган- ли даражаси ((1к - 2к) : 3к)	0,558	0,578	+ 0,020	103,6
7. Ўзоқ муддатли активлардаги ўз маблағининг ўз маблағидаги ҳиссаси коэффициенти (5к:3к)	0,239	0,222	+ 0,017	92,9
8. Ўз маблағининг айланма маблағ- лардаги иштирок этаётган фаол ҳисси (3к - 5к)	3130	3500	+ 370	111,8
9. Оборот активлари (300к)	5660	6000	+ 340	106,0
10. Ўз маблағининг фаоллик коэф- фициенти (8к : 9к)	0,553	0,583	+ 0,030	105,4

2.3. МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛ ҲОЛАТИНИНГ ЧЕТДАН ЖАЛБ ҚИЛИНГАН МАБЛАВЛАР БИЛАН БОВЛИҚ КЎРСАТКИЧЛАРИ, УЛАРНИ АНИҚЛАШ ВА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ УСУЛЛАРИ.

Бозорли иқтисодиёт шароитида ҳар бир корхона четдан жалб қилинган маблавлар билан фаолият кўрсатиши табиий, чунки ҳамиша ҳам ўз маблавлари етарли бўлмаслиги мумкин. Корхонанинг четдан жалб қилинган маблавлари билан бовлиқ кўрсаткичларга, энг аввало, унинг умумий тупланиш даражаси (концентрацияси) киради. Бу кўрсаткич четдан жалб қилинган маблавларнинг умумий маблавлардаги улушини ифода қилади. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун четдан жалб қилинган умумий маблавларни (Чжм) бухгалтерия баланси умумий сўммасига (Б) бўлинади. Бу учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$\text{Кўжмк} = \frac{\text{Чжм}}{\text{Б}} \quad (2.9)$$

Ушбу кўрсаткич ҳажмини таҳлил қилганда унинг миқдори йилдан-йилга қисқариб борса натижа яхши ҳисобланади, чунки бунинг қисқариши корхонанинг умумий маблагига хусусий капиталнинг ҳиссаси ошиб бораётганлигидан далолат беради. Масалан, ушбу кўрсаткич ҳажми 0,35 бўлса, бу дегани барча маблавларнинг 35 % четдан жалб қилинган маблавлардан иборат дегани.

Бозор иқтисодиёти шароитида, айниқса ҳозирги банкларнинг кредити учун фоиз тўловлари юқори бўлиб турган бу шароитда корхонанинг умумий маблагига четдан жалб қилинган маблавларнинг камайиши тенденциясига эга бўлганлиги ижобий ҳол ҳисобланади.

Таҳлил жараёнида четдан жалб қилинган маблавларни алоҳида узоқ муддатли ва қисқа муддатли гурӯҳларга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқдир, чунки улар оборотдаги иштироки ва иқтисодий моҳияти жиҳатидан турлича.

Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблавлар билан бовлиқ кўрсаткичларга ўз маблавларининг қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблагга қарамлик коэффициенти, қисқа муддатли четдан жалб қилин-

ган маблағларнинг запас ва заҳиралардаги ҳиссаси каби кўрсаткичлар киради. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар тўдла-ниш коэффициентини аниқлаш учун четдан жалб қилинган қисқа муддатли маблағлар сўмасыни (Чжкм) бухгалтерия балансининг умумий сўмасыга (Б), яъни ҳужалик маблағларининг қийматига бўлиш кифоя. Бу учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин.

$$\text{Кчжкм} = \frac{\text{Чжкм}}{\text{Б}} \quad (2.10)$$

Ушбу кўрсаткич четдан жалб қилинган қисқа муддатли маблағларнинг умумий маблағдаги ҳиссасини ифодалайди. Масалан, ушбу кўрсаткич ҳатти 0,25 деб фараз қиламиз. Бу дегани умумий маблағларнинг 25 % четдан жалб қилинган қисқа муддатли маблағлардан иборат деганидир.

Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг оборот активларидаги ҳиссасининг миқдори ҳам молиявий потенциалнинг ҳолатини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан биридир. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар асосан оборот активларини қоплаш учун жалб қилинган бўлади. Ушбу кўрсаткични (Ккох) аниқлаш учун қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар сўмасыни (Чжкм) оборот активлари сўмасыга (Оба) бўлиш кифоя:

$$\text{Ккох} = \frac{\text{Чжкм}}{\text{Оба}} \quad (2.11)$$

Ҳозирги ўтиш даврида ушбу кўрсаткичнинг миқдори, тенг ҳолда, қанчалик камаяиб бора, корхона учун ушанча яхши, чунки бу заҳиралар ва харажатларни қоплашда корхонанинг ўз маблағлари ҳиссасининг кўпайиб боришине кўрсатади. Масалан, ушбу кўрсаткичнинг миқдори 0,456 коэффициентга тенг деб фараз қилсак, бу заҳираларда қисқа муддатли ҳарajatларнинг улуши 45,6 % эканлигидан dalolat беради. Демак ўз маблағларининг ҳиссаси заҳираларда 54,4 % ни ташкил қилади.

Молиявий потенциалнинг ҳолатини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар билан борлиқ кўрсаткичлардир. Хусусан, узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағ-

лар туфланмиш коэффициенти (Кумп) ҳам молиявий потенциалнинг таркибий тузилишини ифодалайди. Унинг миқдори барча молиявий потенциалнинг қанча қисми узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлардан иборат эканлигини ифодалайди. Ушбу кўрсаткични ҳисоблаш учун узоқ муддатли четдан жалб қилинган пассивлар сўммасини (Умп) бухгалтерия баланси жами сўммасига (Б) бўлиш кифоя: Бу учун қуйидаги формула тавсия қилинади:

$$Кумп = \frac{Умп}{Б} \quad (2.12)$$

Таҳлил натижасида ушбу кўрсаткичининг миқдори кўпайиши тенденциясига эга бўлса, яхши, чунки узоқ муддатли пассивлар қисқа муддатли қарзларга нисбатан корхона учун анча имтиёзлидир. Масалан, ушбу коэффициент миқдори 0,15 га тенг бўлса, бу дегани барча маблағларнинг 15 % узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлардан иборат деганидир.

Молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи муҳим кўрсаткичлардан бири узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг узоқ муддатли активлардаги ҳиссасининг таркибий коэффициентидир. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун узоқ муддатли четдан жалб қилинган пассивлар (Умп) сўммасини узоқ муддатли активларнинг (Ума) қийматига бўлишди: Бу учун қуйидаги формула тавсия қилинади:

$$Куав = \frac{Умп}{Ума} \quad (2.13)$$

Ушбу кўрсаткич миқдорининг ҳозирги ўтиш даврида кўпайгани корхона учун яхши, чунки корхонанинг ўз маблағи танқис бўлиб турган пайтда моддий техника базасини узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар эвазига шакллантириш ижобий ҳоддир. Масалан, ушбу коэффициентнинг миқдори 0,70 га тенг деб фарз қиламиз. Бу дегани барча асосий воситалар қийматининг қолганлиги манбаининг 70 % узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар эвазига эканлигидан далolat беради.

Ушбу кўрсаткичлар корхонанинг молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлардир. Албатта бу кўрсаткичлар орқали корхона-

даги мавжуд молиявий потенциалнинг ҳолати, унинг таркибий тузулиши каби иқтисодий жиҳатлари ўрганилади.

Корхона молиявий потенциали ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар таркибига узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг (Умчкм) таркибий коэффиценти (Кумчкм) ҳам киради. Бу кўрсаткич Умчкм, нинг барча четдан жалб қилинган маблағлардаги ҳиссасини ифодалайди. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун Умчкм. сўммасини умумий Чкм. сўммасига бўлиш лозим. Бу учун қуйидаги формула қўлланилади:

$$\text{Кумчкм} = \frac{\text{Умчкм}}{\text{Чкм}} \quad (2.14)$$

Ушбу кўрсаткичнинг миқдори 0,25 коэффицент бўлса у барча Чкм.нинг 25 % узоқ муддатли Чкм. эканлигидан далолат беради.

Корхона молиявий потенциали ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлардан бири қисқа муддатли Чкм.нинг таркибий коэффицентидир (Ккмчкм). Ушбу кўрсаткич барча четдан жалб қилинган маблағларда қисқа муддатли Чкм. ҳиссаси қанчалигини ифодалайди. Бунини аниқлаш учун қисқа муддатли Чкм. сўммасини барча Чкм. сўммасига бўлинади:

$$\text{Ккмчкм} = \frac{\text{Кмчкм}}{\text{Чкм}} \quad (2.15)$$

Ушбу кўрсаткичнинг миқдори 0,75 бўлди деб фарз қилсак, у ҳолда қисқа муддатли Чкм.нинг барча Чкм.даги улуши 75 % ни ташкил қилишидан далолат беради.

Кредитор қарзлар ҳам корхона молиявий потенциали ҳолатини ифодаладда муҳим аҳамиятга эга. Шу туфайли уларнинг ҳам таркибий коэффиценти (Ккр) аниқланади ва таҳлил қилинади. Ушбу кўрсаткич барча четдан жалб қилинган маблағларда кредиторларнинг ҳиссаси қанча эканлигидан далолат беради. Бунини аниқлаш учун кредитор қарзларни (Кр) жамлаб барча четдан жалб қилинган маблағларга (Чкм) бўлинади. Бу учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$\text{Ккр} = \frac{\text{Кр}}{\text{Чкм}} \quad (2.16)$$

Ушбу курсаткичнинг миқдори 0,225 коэффициентга тенг деб фараз қилсак, бу барча Чжкм. таркибида кредитор қарзларнинг улши 22,5 % ни ташкил қилади деганидир.

Маълумки, Чжкм.нинг бир қисми узоқ муддатли активларни қоплашга кетса, асосий қисми оборот активларини қоплашга жалб қилинади. Аммо бу курсаткичлар бухгалтерия балансида тайёр ҳолда учрамайди. Уларни ҳисоблаб топиш лозим.

Четдан жалб қилинган маблағларнинг узоқ муддатли активларда иштирок этаётган сўммасини (Чжкм.ума) аниқлаш учун бухгалтерия хисоботида қўшимча яна бухгалтерия ҳисоби маълумотларидан фойдаланилади. Биз бу ерда "Узоқ муддатли қарзлар" (400к) ва "Узоқ муддатли кредиторлар"ни (410к) тулик узоқ муддатли активларга жалб қилган деб фараз қилсак ахтарилаётган курсаткич қуйидагига тенг бўлади.

$$\text{Чжкм.ума} = \text{Умк} + \text{Умкр} \text{ ёки } 400\text{к} + 410\text{к} \quad (2.17)$$

Энди четдан жалб қилинган маблағларнинг оборот активида иштирок этаётган сўммасини аниқлаш мумкин. Бу учун барча мажбуриятлар сўммасидан (540к) узоқ муддатли Чжкм.сўммасини (400к + 410) айлриб таллаймиз. Чиққан натижа четдан жалб қилинган маблағларнинг ҳанча қисми оборот активларида иштирок этаётганлигини ифодалайди:

$$\text{Чжкм оак} = \text{Оба} - (\text{Умк} + \text{Умкр}) \text{ ёки } 540\text{к} - (400\text{к} + 410\text{к}) \quad (2.18)$$

Агар корхонада муддати ўтган кредиторлар бўлса натижа ушбу сўмма миқдорига камайтирилади:

$$\text{Чжкм} = (540 - (400\text{к} + 410\text{к})) - 2 \quad 7 \text{ устун жами.} \quad (2.19)$$

Аниқланган сўммага асосан Чжкм.нинг оборот активларидаги ҳиссасини ҳам аниқлаш мумкин. Бу учун оборот активларида иштирок этаётган Чжкм. сўммасини оборот активлари (Оба) сўммасига бўлиш кифоя:

$$\text{Чжкм оак} = \frac{\text{Чжкм оак}}{\text{Оба}} \quad (2.20)$$

Ушбу курсаткичнинг миқдори корхона оборот активларида ҳанча илдан жалб қилинган маблағлар ҳиссасига тўғри келишини кўрсатади.

Масалан, ушбу кўрсаткич 0,555 коэффициентга тенг бўлса бу барча оборот активларининг 65,5 % четдан жалб қилинган маблағлар сўммасидан иборат дегани.

Ушбу кўрсаткичларни жамлаб ягона жадвал шаклида бериш мумкин (2.6 -жадвал).

Ушбу кўрсаткичларнинг ҳаммаси кўриниб турганидек бухгалтерия балансида ифодаланади. Аммо таҳлил учун у ёки бу жарёни қандай кўрсаткичлар билан ифодалаш ҳақи етарли эмас. Шу туфайли энг муҳими ушбу кўрсаткичлар миқдорини аниқлаб, уларни бир-бири билан ва бир-қанча даврларга солиштириб, тегишли хулоса чиқариш лозим. Хулосалар эса корхона молиевий потенциални ҳолатини яхшилашга хизмат қилиши даркор. Бу учун қуйидаги жадвални тузишни тавсия қиламиз. (2.7 -жадвал).

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики корхонанинг умумий мулки (маблағи) йил охирида йил бошига нисбатан 355 минг сўмга ёки 3,8 % га кўпайган. Аммо четдан жалб қилинган маблағлар 30 минг сўмга ёки 0,6 % камайган. Демак корхонанинг ўз маблағлари кўпайган. Бироқ шунинг таъкидлаш лозимки, узоқ муддатли пасивлар ўзгармасдан қолган бир пайтда қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар 150 минг сўмга ёки 15 % (150-85,0) камайган. Лекин кредиторлар шу давр мобайнида 120 минг сўмга ёки йил бошига нисбатан 7,8 % кўпайган. Бу албатта четдан жалб қилинган маблағлар ичида сезиларли таркибий ўзгаришларга олиб келган. Буни ушбу туркум кўрсаткичлар бўйича коэффициентларни аниқлаганда кўриш мумкин.

Узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар сўммаси ўзгармасида унинг ҳиссаси умумий четдан жалб қилинган маблағлар таркибида 0,6 % ошган, қисқа муддатли пасивларнинг таркиби йил бошидаги 19,3 % дан йил охирида 16,3 % гача камайган. Аммо кредиторларнинг таркибий коэффициенти шу давр мобайнида 29,3 % дан 31,7 % гача ошган.

Умуман олганда иқтисодиётнинг ҳозирги босқичида четдан жалб қилинган маблағлар ҳиссасининг камайганлиги яхши кўрсаткич. Аммо унинг оборот активларидаги ҳиссасининг ошганлиги йил бошидаги 0,553 коэффициентдан то йил охирида 0,583 коэффициентгача ўсганлиги ижобий баҳолаш қилин. Корхонанинг ўз маблағлари ўсган. Аммо

Молиявий потенциал ҳолатининг ифодаловчи четдан жалб қилинган маблағлар билан боғлиқ кўрсаткичлари ва уларни аниқлаш йўллари.

Кўрсаткичлар номи	Аниқланиш йуллари	Балансдаги қаторлар бўйича
1. Четдан жалб қилинган маблағларнинг ўртача йиллик қиймати (Чжм)	$\frac{\text{Чжкм.йб} + \text{Чжкм.йо}}{2}$	$\frac{540\text{м} + 540\text{ис}}{2}$
2. Четдан жалб қилинган маблағларнинг умумий тупланиш коэффициенти (Кчжкм)	$\frac{\text{Чжкм}}{Б}$	$\frac{540}{550}$
3. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг тупланиш коэффициенти (Кқжкм)	$\frac{\text{Кқжкм}}{Б}$	$\frac{420 + 430 + 440}{550}$
4. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг оборот активларидаги (Оба) ҳиссасининг коэффициенти (Ноба)	$\frac{\text{Чжкм}}{\text{Оба}}$	$\frac{420 + 430 + 440}{300}$
5. Узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг тупланиш коэффициенти (Кумп)	$\frac{\text{Умп}}{Б}$	$\frac{400 + 410}{550}$
6. Узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг узоқ муддатли активларидаги ҳиссасининг коэффициенти (Куав)	$\frac{\text{Умп}}{\text{Ума}}$	$\frac{400 + 410}{110}$
7. Узоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг Чжкм.даги ҳиссаси (таркибий коэффициент) (Умчкм)	$\frac{\text{Умчкм}}{\text{Чжкм}}$	$\frac{400 + 410}{540}$
8. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг Чжкм.даги ҳиссаси (таркибий коэффициент) (Кмчкм.у)	$\frac{\text{Кмчкм}}{\text{Чжкм}}$	$\frac{420 + 430}{540}$
9. Кредиторларнинг таркибий коэффициенти (Ккр)	$\frac{\text{Кр}}{\text{Чжкм}}$	$\frac{450 + 460 + 470}{540}$
10. Чжкм.нинг оборот активларидаги сўумаси (Чжкм.ам)	Ам-Узоқ	300-утган жал-валда бк.
11. Чжкм.нинг оборот активларидаги (Кчжкм.оав) ҳиссасининг коэффи. циенти	$\frac{\text{Чжкм.оав}}{\text{Оба}}$	$\frac{6к}{300}$

2.7 - Ҳаҷвал.

• Корхона молиявий потенциал ҳолатини ифодаловчи
четдан жалб қилинган маблағлар билан борлиқ
курсаткичларнинг ҳисоб-китоби

(минг сўм)/

Курсаткичлар	Йил бошида	Йил охирида	Ўзгариши (+,-)	Ўзгариш суръати, %
<u>МУТЛОҚ КУРСАТКИЧЛАР</u>				
I. Баланснинг пассиви бўйича				
жами (550к)	9345	9700	+ 355	103,8
2. Узоқ муддатли пассивлар (400 + 419)	2700	2700	+	100,0
3. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар (420 + 430 + 440)	1000	850	- 150	85,0
4. Кредиторлар (450+...+530)	1530	1650	+ 120	107,8
5. Барча четдан жалб қилинган маблағлар (Мажбуриятлар) (540к)	5230	5200	- 30	99,4
6. Узоқ муддатли активлар (110к)	3685	3700	+ 15	100,4
7. Оборот активлари (300к)	5660	6000	+ 340	106,0
<u>НИСБИЙ КУРСАТКИЧЛАР</u>				
8. Четдан жалб қилинган маблағ- ларнинг (Чжкм) умумий тупла- ниш коэффициенти (5к : 1к)	0,560	0,536	-0,024	95,8
9. Қисқа муддатли Чжкм.нинг ту- паниш коэффициенти (3к : 1к)	0,107	0,088	-0,019	82,2
10. Узоқ муддатли Чжкм.нинг ту- паниш коэффициенти (2к : 1к)	0,289	0,278	-0,011	96,2
11. Қисқа муддатли Чжкм.нинг обо- рот активларидаги ҳиссасининг коэффициенти (3к : 7к)	0,177	0,142	-0,035	80,2

I	1	2	3	4	5
12. Узоқ муддатли Чжкм.нинг узоқ муддатли активлардаги ҳиссасининг коэффициенти (2к:6к)	0,733	0,730	- 0,003	99,6	
13. Узоқ муддатли Чжкм.нинг таркибий коэффициенти (2к:5к)	0,516	0,519	+ 0,003	100,6	
14. Қисқа муддатли Чжкм.нинг таркибий коэффициенти (4к:5к)	0,191	0,163	- 0,028	85,3	
15. Кредиторларнинг таркибий коэффициенти (4к:5к)	0,293	0,317	+ 0,024	108,2	
16. Чжкм.нинг оборот активларидаги суммаси (540к-(400к+410к))	2530	2500	- 30	98,8	
17. Чжкм.нинг оборот активларидаги ҳиссасининг коэффициенти (16к : 7к)	0,447	0,417	- 0,030	93,3	

булар асосан узоқ муддатли активларга жалб этилганлигидан далолат беради. Ҳозирги пайтда корхона оборот активларида имкон қадар ўз маблағлари ҳиссасини кўпайтириши лозимдир.

Таъкидланганидек, четдан жалб қилинган маблағларнинг тўпланиш коэффициенти ҳам, узоқ муддатли пасивларнинг тўпланиш коэффициентлари ҳам камайган.

Таҳлил натижаси кўрсатиб турибдики, қисқа, муддатли четдан жалб қилинган маблағлар умумий ҳажмининг оборот активлардаги ҳиссаси йил бошида 0,177 коэффициентдан йил охирида 0,142 коэффициентгача ёки 19,8 % (100-80,2) камайган. Бу ҳолат ижобийдек кўринади. Аммо таҳлил жараёнида шуни инобатга олиш лозимки четдан жалб қилинган маблағларнинг ҳаммаси ҳам оборотда иштирок этавермайди. Шу туфайли амалиётда четдан жалб қилинган маблағларнинг оборот активларидаги суммаси ва ҳиссасини аниқлашни тақозо қилади. Бу бизнинг мисолимизда бшқача ҳолатга эканлигини кўрсатади. Ҳақиқатда четдан жалб қилинган маблағларнинг оборот активларидаги суммаси 1,2 % улуши эса 6,7 % га камайган. Таъкидланганидек, бундай ҳолатни ижобий баҳолаш мумкин.

Хуллас, корхона молиявий потенциалининг таҳлили корхона раҳбарининг, эгасини, менежерини унинг фаолиятига янада чуқурроқ ёндошиш учун, унинг аҳволини унглаш лозимлигини аниқлаш учун тегишли хулосалар чиқариш учун етарли маълумотлар билан қуроллантиради.

3- БОБ. КОРХОНАЛАР МОЛИЯВИЙ САЛОҲИЯТИ (ПОТЕНЦИАЛИ) САМАРАДОРЛИГИНИНГ ТАҲЛИЛИ.

3.1. Корхона молиявий потенциали самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ва таҳлил қилиш усуллари.

Молиявий потенциалнинг (Мп.) самарадорлиги деганда унинг на-
тижавийлиги тушунилади. Уни аниқлаш учун маҳсулот (иш, хизмат) ҳаж-
мини (даромад, фойда) Мп.ўртача йиллик қийматига бўлиш кифоя. Бу
таъкидланганидек, қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Мп. самарадорлигини ифодаловчи умумий кўрсаткичлар;
2. Мп. самарадорлигининг ўз маблағлари билан боғлиқ кўрсат-
кичлари;
3. Мп. самарадорлигининг четдан жалб қилинган маблағлар би-
лан боғлиқ кўрсаткичлари;

Ҳар бир гуруҳ кўрсаткичлар ўз навбатида бир қанча кўрсаткич-
ларни ўз ичига олади. Биринчи гуруҳга Мп. умумий ҳажмининг самара-
дорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар киради. Булар қуйидагилардан ибор:

1. 1 сўм Мп.га тўғри келадиган маҳсулот (М) (иш, хизмат)
ҳажми;
2. 1 сўм Мп.га тўғри келадиган даромад (Д) ҳажми.
3. 1 сўм Мп.га тўғри келадиган фойда (Ф) ҳажми.

Ушбу кўрсаткичлар қуйидаги маълумот манбаларида ифодаланади
(3.1 - jadval).

Худди шундай кўрсаткичлар тизими Мп.нинг алоҳида гуруҳлари
бўйича ҳам аниқланади. Буларга қуйидагиларни киритиш мумкин.

1. 1 сўм ўз маблағларига (Ум) тўғри келадиган маҳсулот (иш,
хизмат) ҳажми;
2. 1 сўм Ум.га тўғри келадиган даромад ҳажми;
3. 1 сўм Ум.га тўғри келадиган соф фойда.

Четдан жалб қилинган маблағларнинг ҳам самарадорлик кўрсат-
кичларини худди шундай кўрсаткичларда ифодалаш мумкин.

1. 1 сўм четдан жалб қилинган маблағларга (Чжк) тўғри кела-
диган маҳсулот (иш, хизмат) ҳажми.

3.1- Ҳаҷвал.

Мп. умумий ҳажмининг амарадорлигини аниқлаш учун зарур бўлган кўрсаткичларнинг ахборотларда ифодаланishi.

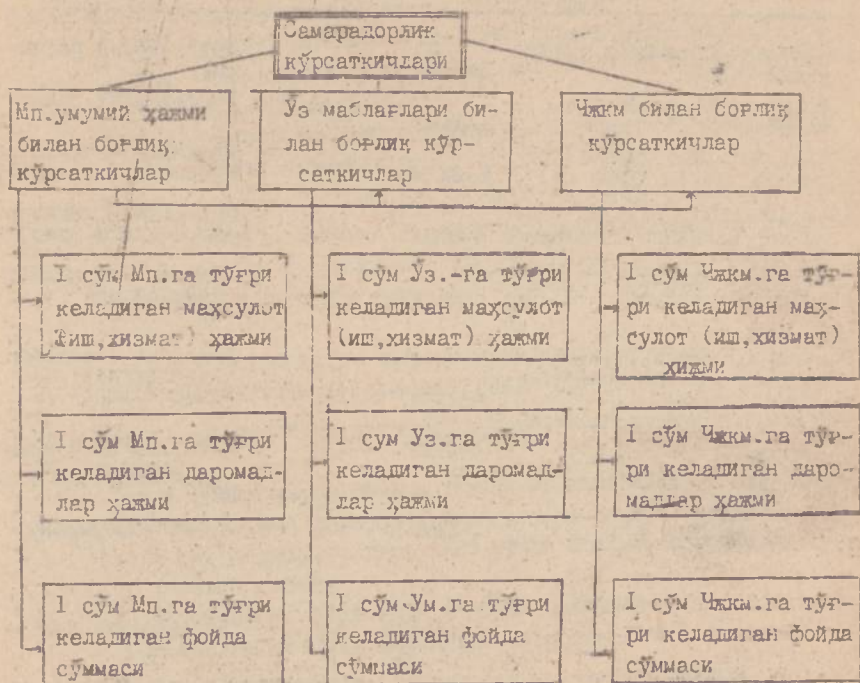
Кўрсаткичлар	Молиявий ҳисобот шакли	Сатр коди	Ҳисоботнинг номи
1. Молиявий потенциал умумий ҳажми (Мп.)	1-шакл	550	Бухгалтерия баланси
2. Мп.нинг ўртача йиллик қиймати	1-шакл	550и6,500иох 2	Бухгалтерия баланси
3. Маҳсулот (иш, хизмат) сотишдан тушган тушум (М)	2-шакл	010	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот
4. Ассий ишлаб чиқариш фастининг молиявий натижаси.	2-шакл	110	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот
5. Умумхўжалик фаолиятининг молиявий натижаси	2-шакл	150	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот
6. Ўзи дароҳад (Солиқ тўлагига қадарги умумий молиявий натижа) (Д)	2-шакл	170	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот
7. Соф фойда (Ф)	2-шакл	200	Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот
8. Ўз маблағлари (Ум)	1-шакл	390	Бухгалтерия баланси
9. Четдан жалб қилинган маблағлар (Чжм)	1-шакл	540	Бухгалтерия баланси

2. I сўм Чжм.га тўғри келадиган даромадлар сўммаси.

3. I сўм Чжм.га тўғри келадиган соф фойда сўммаси.

Ушбу кўрсаткичлар тизимини қуйидаги тизма орқали ифодалаш мумкин. (3.1- чизма).

3.1- Чизма. Мотивий потенциал самарадорлигини ифода-
ловчи кўрсаткичлар тизими ва уларнинг
таснифи.

Ҳизмада уч гуруҳ кўрсаткичлар ўз ифодасини топган. Бунда тўқ-қиизта кўрсаткич келтирилган. Биринчи гуруҳда умумий кўрсаткичлар, иккинчи ва учинчи гуруҳларда уларнинг алоҳида гуруҳлари бўйича туркумлари келтирилган.

Ушбу кўрсаткичларнинг аниқланиш йўлларини батафсил кўриб чиқамиз (3.2- Ҳадвал).

3.2- Ҳадвал.

Мп.самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш йўллари.

Кўрсаткичлар	Аниқланиш формуласи	Ахборот манбаи, яъни маълумотнинг қаерда ифодаланиши
1. Мп.самарадорлиги (1сўм Мп.га тўғри келадиган маҳсулот (иш, хизмат) ҳажми)	$M_{пс} = \frac{M}{M_{п}}$	010қ . 2ш 550қ . 1ш
2. Мп.даромадлилиги (1 сўм Мп.га тўғри келадиган ялпи даромад ҳажми)	$M_{пд} = \frac{Д}{M_{п}}$	170қ . 2ш 550қ . 1ш
3. Мп.фойдалилиги (1 сўм Мп.га тўғри келадиган фойда сўммаси)	$M_{пф} = \frac{Ф}{M_{п}}$	200қ . 2ш 550қ . 1ш
4. Ум. самарадорлиги	$U_{мс} = \frac{M}{U_{м}}$	010қ . 2ш 390қ . 1ш
5. Ум. даромадлилиги	$U_{м,д} = \frac{Д}{U_{м}}$	170қ . 2ш 390қ . 1ш
6. Ум. фойдалилиги	$U_{м,ф} = \frac{Ф}{U_{м}}$	200қ . 2ш 390қ . 1ш
7. Чжкм.самарадорлиги	$Ч_{жкм,с} = \frac{M}{Ч_{жкм}}$	010қ . 2ш 540қ . 1ш
8. Чжкм.даромадлилиги	$Ч_{жкм,д} = \frac{Д}{Ч_{жкм}}$	170қ . 2ш 540қ . 1ш
9. Чжкм.фойдалилиги	$Ч_{жкм,ф} = \frac{Ф}{Ч_{жкм}}$	200қ . 2ш 540қ . 1ш

Ип. Самарадорлиги билан боғлиқ барча кўрсаткичларни аниқлаган таҳлилнинг навбатдаги босқичида уларга амалий маълумотларни қўллаб тегишли ҳисоб-китобларни амалга ошириб уларнинг ҳолатини, динамикасини ва ўзгаришларига таъсир этувчи омилларни ўрганади.

3.2. КОРХОНА МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ТАҲЛИЛИ.

Молиявий потенциал самарадорлигини таҳлили келтирилган кўрсаткичлар бўйича қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади:

- самарадорликни ифодаловчи мутлоқ ва нисбий кўрсаткичларнинг ўтган ва ҳисобот йилидаги миқдори аниқланади
- шу кўрсаткичлар бир-бири билан солиштирилиб уларнинг фарқи ҳисобланади
- ўзгариш суръатлари аниқланади
- ҳамма ҳисоб-китоблар натижасида жадвал тузилади
- жадвалга асосан тегишли хулоса қилинади:

Ушбу таҳлилий ишларни амалга ошириш учун қуйидаги жадвалини тузиш тавсия қилинади (3.3- жадвал).

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики натижавий кўрсаткичларнинг деярли ҳаммаси сезиларли даражада ўсган. Масалан, сотилган маҳсулот ҳажмининг ўсиш суръати 124,2 % ни ташкил қилган бўлса, даромадларнинг ўсиш суръати 139,3 % ни, фойда сўммасининг 134,8 % ни ташкил қилган. Ўймо шу даврда молиявий потенциалнинг ўртача йиллик қиймати ва унинг таркибига кирувчи алоҳида элементлари жуда секинлик билан ўзгарган. Масалан, молиявий потенциал умумий ҳажмининг ўсиш суръати 102,9 % ни ташкил қилган бир пайтда, корхонанинг ўз маблағлари атиги 100,8 % га ўзгарган. Таҳли қилинаётган даврда четдан жалб қилинган маблағларнинг ўзгариш суръати нисбатан кўри ва унинг миқдори 104,6 % ни ташкил қилади.

Агар молиявий потенциалнинг таркибий ўзгаришини таҳлил қилинган бўлса бунда қуйидаги ҳолат кўзга ташланади (3.4- жадвал).

Ҳақиқатда таҳлил қилинаётган даврда четдан жалб қилинаётган маблағларнинг умумий Ип.даги улуши 1,0 % га ошган. Шунга мос равишда ўз маблағларининг улуши 1,0 % камайган. Бу ҳолат Ип. самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларда ўз аксини топган. Масалан,

3,3. - Жадвал.

Иқтисодия молиявий потенциалли самарадорлигини
ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ҳисоб-китоби.

Кўрсаткичлар	Ўтган йилда	Амбобот йилида	Ҳарқи (+, -)	Ўзгариш сўзланти, %
1. Сотишган маҳсулот ҳажми, минг сўм	4583,3	5694,5	+ 1111,2	124,2
2. Даромадлар, минг сўм	511,0	711,7	+ 200,7	139,3
3. Соёда, минг сўм	368,0	496,2	+ 128,2	134,8
4. Молиявий потенциалнинг (Мп) ўртача қиймати, минг сўм	9256,8	9522,5	+ 265,7	102,9
5. Ўз маблағлари (Ум), минг сўм	4272,1	4307,5	+ 35,4	100,8
6. Четдан жалб қилинган маб- лағлар, минг сўм (Чкм)	4964,7	5215,0	+ 250,3	104,9
7. Мп. натижавийлиги, тийин	49,5	59,6	+ 10,3	120,8
8. Мп. даромадлилиги, тийин	5,52	7,47	+ 1,95	135,3
9. Мп. бойдоқлилиги, %	3,98	5,21	+ 1,23	130,9
10. Ум. натижавийлиги, сўм	1,07	1,32	+ 0,25	123,4
11. Ум. даромадлилиги, тийин	12,0	16,5	+ 4,5	137,5
12. Ум. бойдоқлилиги, %	8,61	11,52	+ 2,91	133,6
13. Чкм. натижавийлиги, тийин	91,9	109,19	+ 17,23	118,9
14. Чкм. даромадлилиги, тийин	10,3	13,6	+ 3,3	132,0
15. Чкм. бойдоқлилиги, %	7,38	9,51	+ 2,13	128,9

Молиявий потенциал таркибининг
ўзгариши.

Кўрсаткичлар	Таркиби		Фарқи (+,-)
	Ўтган йилда	Ҳисобот йилда	
1. Ўз маблағларининг ўрта- ча йиллик миқдори, улу- ши, %	46,2	45,2	- 1,0
2. Четдан жалб қилинган мблағларнинг ўртача йиллик миқдори улуши, %	53,8	54,8	+ 1,0
3. Жами Мп. ҳажми	100,0	100,0	-

Мп. умумий миқдорининг натижавийлиги, яъни унинг I сўмига тўғри келадиган сотилган маҳсулот ҳажми ҳисобот даврида 54,6 тийинни ташкил қилган бир пайтда ўтган йили унинг миқдори 49,5 тийинга тенг эди. Ушбу кўрсаткичнинг ўсиш суръати 120,8 % ни ташкил қиладди. Аммо ўз маблағларининг натижавийлиги 123,4 % ни ташкил қилган бир пайтда четдан жалб қилинган маблағларнинг натижавийлиги 118,8% га тенг. Кўриниб турибдики жалб қилинган маблағларнинг самарадорлигига нисбатан анча юқори.

Мп. самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлардан бири уларнинг даромадлигидир. Таҳлил қилинаётган объектда ушбу кўрсаткичнинг ўсиш суръати 135,3 % ни ташкил қиладди. Аммо ўз маблағларининг даромадлиги бундан юқори, яъни 137,5 ни ташкил қилса, четдан жалб қилинган маблағларнинг даромадлиги 132,0 % га тенг. Ушбу кўрсаткич даромадлигининг ўсиш суръати ўз маблағлари даромадлигининг ўсиш суръатига нисбатан 5,5 % банд (137,5 - 132,0) кам эканлигини кўрамыз. Худди шундай ҳолатни Мп. фойдалилигини таҳлил қилганда ҳам қўзатиш мумкин.

Мп. фойдалилигининг ўсиш суръати, таҳлил қилинаётган даврда 130,9 % ни ташкил қилган бир пайтда, ўз маблағлари фойдалиқ даражасининг ўсиш суръати 133,8 % ни ташкил қиладди, яъни 2,9 банд

(133,8 - 130,9) унга нисбатан ортиқ. Лекин четдан жалб қилинган мабларларнинг фойдалилик даражасидаги ўзгариш суръати 129,9 % ни ташкил қилади.

Мп. самарадорлигини таҳлил қилиб шундай хулоса қилиш мумкинки, таҳлил қилинмаган объектда ўз мабларларининг самарадорлиги четдан жалб қилинган мабларлар ва Мп. умумий ҳажмининг самарадорлигига нисбатан ҳам икки баробар. Аммо бу ўз-ўзидан амалга ошиб қолмайди. Бунга бирқанча омиллар таъсир қилган бўлиши мумкин.

Чуқур алоҳида таъкиллаш жоизки, таҳлилни кўрсаткичларнинг фарқи ва ўзгариш суръатини аниқлаш, шулар орқали хулоса қилиб бўлиш ҳали унинг тўғалланганидан даллат бермайди. Таҳлил бўлиш қилинган ҳисобловари қачонки натижа кўрсаткичлари миқдорининг ўзгаришларига таъсир қилувчи омилларни, унинг сабабларини бўлиш аниқласанига, шунга асосан тегишли хулосалар чиқарилиб, камчиликлари тўғрисида тара-то-бинолари ислоб қилинсагина. Шундай экан албатта, Мп. самарадорлигига таъсир этувчи омилларни ҳам аниқлаш, уларнинг таъсирини ҳисоблаш ва таҳлил қилиш лозимдир. Бу аниқ катта ва кенг даражада иш. Бу таҳлилни методологик асос сифатида Мп. самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткич кўрсаткичининг биятаси миқолида омилли таҳлилни ўтказиш бўлиши кўрсатиш баришга ҳаракат қилинди. Чуқур қолган кўрсаткичларнинг ҳам омилли таҳлилни бу тарихга ўтказиш мумкин. Буни унинг ушбу баъзанлиб қилиши мумкин, аммо баъзи таъсир этувчи омиллар ва уларнинг сони ўзгаради. Бу ўз навбатида таҳлилни таъкиллаш ва маънайдан келиб чиқади.

Қолганлиги истисноия самарадорлигига таъсир этувчи омилларни аниқлаш ушбу таҳлилни бирқанча усулларидан, аниқроқ айнанлиқ усулларидан фойдаланадилар. Бу усулларнинг қайси бирини оқиб натижа билан омиллар ўртасидаги боғлиқликка; омиллар сонига боғлиқ. Масалан, таъкиллаш омилли омиллар ўртасидаги боғлиқлик. Қўшмаириш билан ифода қилиш ва омиллар таъкиллаш йўлига бўлса қайта ҳисоблаш ва таъкиллаш усулдан фойдаланиш бўлади. Агар шундай боғлиқлик бўлиб омиллар таъкиллаш ушбу ва ушбу бўли бўлиш йўлига айлантириш ёки икки усуллардан фойдаланиш мумкин.

3.3. КОРХОНА МОЛИЯВИЙ ПОТЕНЦИАЛИ САМАРАДОРЛИГИ- НИНГ ОМИЛИ ТАҲЛИЛИ.

Корхона молиявий потенциалининг самарадорлигига таъсир этувчи омилларни аниқлаш учун уни ифодаловчи кўрсаткичлардан бирини оламиз. Масалан, Мп. фойдалилигини аниқлаш учун соф фойда суммасини (Φ) унинг молиявий потенциалига ($Мп$) бўлиш мумкин:

$$Мпф = \frac{\Phi}{Мп}$$

Ушбу формула бўйича таҳлил қилинса Мпф. ўзгаришига иккита омил таъсир қилганлигини кўрамиз, яъни фойданинг кўпайиши Мпф.ни оширади, Мп.нинг кўпайиши эса уни пасайтиради.

Агар Мп-нинг ўрнига уни ифодаловчи кўрсаткичлар билан алмаштирсак қуйидаги формула келиб чиқади:

$$Мпф. = \frac{\Phi}{Ум + Умп + Чжкм}$$

Б у н д а : Ум - ўз маблағлари:

Умп - Узоқ муддатли пасивлар:

Чжкм - Четдан жалб қилинган қисқа муддатли пасивлар.

Ушбу формулага заъирли алмаштириш усулини қўллаб корхона молиявий потенциалига таъсир қилувчи омилларнинг миқдорини ҳисоблаш мумкин.

1. Мпс.нинг Φ суммаси эвазига ўзгаришини аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланишни тавсия қиламиз:

$$\Delta Мпсф = \frac{\Phi_1}{Ум_0 + Умп_0 + Чжкм_0} - Мпс_0$$

2. Мпс.нинг Ум. суммаси эвазига ўзгаришини топиш учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

$$\Delta Мпс.ум = \left(\frac{\Phi_1}{(Ум_1 + Умп_0 + Чжкм_0)} \right) - \left(\frac{\Phi_0}{(Ум_0 + Умп_0 + Чжкм_0)} \right)$$

3. МПСнинг УМП сўмасы таъсирида ўзгаришни аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланиш мумкин:

$$\Delta \text{МПС}_{\text{УМП}} = \frac{\Phi_I}{(\text{УМП}_I - \text{УМП}_I + \text{Чжкм}_0)} - \frac{(\text{УМП}_I - \text{УМП}_0 + \text{Чжкм}_0)}{(\text{УМП}_I - \text{УМП}_I + \text{Чжкм}_0)}$$

4. МПСнинг Чжкм таъсири эвазига ўзгаришни аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланишни тавсия қиламиз:

$$\Delta \text{МПС}_{\text{Чжкм}} = \text{МПС}_I - \frac{\Phi_I}{(\text{УМП}_I - \text{УМП}_I + \text{Чжкм}_0)}$$

Одатдагидек барча омиллар таъсири натижанинг умумий фарқига ($\Delta \text{МПС}$) тенг бўлади:

$$\Delta \text{МПС} = \Delta \text{МПС}_1 + \Delta \text{МПС}_{\text{УМП}} + \Delta \text{МПС}_{\text{Чжкм}}$$

Ушбу формулаларга амалий маълумотларни қўллаб МПС ўзгаришига барча омиллар таъсири аниқлаш мумкин.

Бу ушбу назарий таъсирнинг амалиётда қўлланилиши мумкинлигини кўрсатади (3.5 - ж а л б а).

Ушбу жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики таҳлил қилинаётган корхона молиявий потенциалнинг самарадорлиги ҳисобот йилида 1,23 % га ошган. Бу қуйидаги омиллар таъсирида вужудга келган.

1. Бойда сўмасининг 128,2 минг сўмга кўпайганлиги корхона молиявий потенциални фойдалилигини 1,38%га оширган.

$$3,36 - 3,06 = + 1,38 \%$$

2. Ўз маблагининг ўртача йиллик қиймати ҳам ҳисобот йилида 35,4 минг сўмга кўпайди. Бу эса молиявий потенциал фойдалилигини 0,02 % га ($3,64 - 3,36 = - 0,02 \%$) камайтиришга олиб келган. Одатда, ўз маблагининг кўпайиши молиявий потенциалнинг фойдалилигини ошириши лозим. Бу суфайли ўз маблагининг молиявий потенциал фойдалилигига таъсири бу ҳисоб-китоб билан чегаралаб бўлмайди. Ушбу

Корхона молиявий потенциални самарадорлиги ўзгаришига таъсир
этувчи омилларни ҳисобот даврида аниқлаш нўллари.

Курсаткичлар	Ўтган йилда	Ҳисобот йилида	Фарқи (+,-)	Замонави алмаштиришлар			
				I	II	III	IV
1. Ҳолда, минг сўм	368,0	496,2	+128,2	496,2	496,2	496,2	496,2
2. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати, минг сўм	4272,1	4307,5	+35,4	4272,1	4307,5	4307,5	4307,5
3. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати, минг сўм	2598,6	2700,0	+101,4	2598,6	2598,6	2700,0	2700,0
4. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати, минг сўм	2386,1	2515,0	+128,9	2386,1	2386,1	2386,1	2115,0
5. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати, минг сўм	9556,8	9522,5	-34,3	9556,8	9522,5	9522,5	9522,5
6. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати, минг сўм	3,98	5,21	+1,23	5,35	5,34	5,28	5,21

Курсаткичнинг умумий маблағлардаги ҳиссасининг ўзгаришларни ҳам таҳлил қилиш лозим.

3. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати ҳам кескин ошган (101,4 минг сўм). Бу ҳам молиявий потенциал фойдалилигини 0,06 % камайтиришга олиб келган.

$$5,28 - 5,34 = - 0,06 \%$$

4. Ҳисобот даврида ўртача йиллик қиймати 128,9 минг сўмга кўпайган. Бу омил таъсирида таҳлил қилинган курсаткич 0,07 % камайган.

$$5,21 - 5,28 = - 0,07 \%$$

Барча омиллар таъсири натижа ўзгаришнинг умумий фарқига тенг:

$$1,33 + 0,02 + 0,06 - 0,07 = + 1,23\%$$

Ушбу курсаткич ўзгаришига барча омиллар таъсирини аниқлаш мумкин. Ушбу ҳисоб-китоб таҳлилининг дура содда усули бўлиб, у биринчи раҳбариятга умумий, ҳали унчалик чуқур ва муҳимият бўлмаган ҳудудда нисбатан яқинда беради. Бу билан биргаликда таҳлил қилинган курсаткичнинг яхшилаш борасида баъзи чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, келгусида асосий эътиборни нисбатларга қаратиш лозимлигини ҳам курсатиб беради. Таҳлил натижасидан кўриниб турибдики, ҳисобланган ўртача омилнинг ўртача йиллик таъсири салбий бўлган. Агарда ушбу омиллар ўтган йилги даражада сақланиб қолганда эди молиявий потенциалнинг фойдалилиги 0,15 % (0,02 + 0,07) ошган бўлар эди. У ҳолда натижанинг умумий ҳажми 5,21 % эмас, балки 5,36 % ни (5,21 + 0,15) ташкил қилган бўлар эди. Агар шу даражага эришилганда эди, фойдалилик даражаси ўтган йилга нисбатан 1,23 фоизга эмас балки 1,38 фоизга ошган бўлар эди.

$$5,36 - 3,98 = +1,38$$

демак, келгуси йилда ушбу корхона раҳбарияти фойдалилиги даржа-сини ошириш учун молиявий потенциалнинг таркибий тузилишини яхши-лаш, шу орқали фойда суммасини кўпайтириш чора-тадбирларини ишла-тиришлари лозим. Самарадорликни таҳлил қилганда унга баъдат ҳақиқат кўрсаткичларининг таъсирини ҳисоблаш билан чеklangиб қолиш бўлмайди, чунки иқтисодий кўрсаткичлар иқтисодий жараёнлар иникоси сифатида бир-бири билан узвий боғлиқдир. Шу туфайли барча иқтисодий жараён-лар ва уларни ифодаловчи кўрсаткичларнинг бир-бири билан узвий боғлиқлигини ўрганиш; уларнинг натижага таъсирини ҳисоблаш ҳозирги пайтда таҳлил олдида турган энг муҳим вазифалардан биридир. Корхона-нинг молиявий потенциалининг самарадорлиги ҳам яна бирқанча нис-бий кўрсаткичлар, яъни ошлар таъсирида ўзгаришсини аниқласа бўла-ди.

Таҳқиқотлар шуни кўрсатадики корхонанинг молиявий потенциали фойдалилиги (V) корхона ўз маблағлари рентабеллигига (X_1), ўз маб-ларининг узоқ муддатли пасивлардаги ҳиссасига (X_2), узоқ муддатли пасивларнинг қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлардаги ҳиссасига (X_3) ва четдан жалб қилинган қисқа муддатли маблағлар-нинг молиявий потенциалдаги ҳиссасига (X_4) боғлиқ экан. Ушбу боғ-лиқликни қуйидагича ифодалашни тавсия қиламиз:

$$V = X_1 \cdot X_2 \cdot X_3 \cdot X_4 = \sum_{i=1}^4 X_i \quad (i=1, 2, 3, 4)$$

Ушбу кўрсаткичларнинг иқтисодий жиҳатдан бир-бири билан узвий боғлиқлигини аниқлаш учун қуйидаги жадвални тузиш мақсадга мувофиқ-дир (3.6- жадвал).

Ушбу жадвал маълумотларидан кўрииб турибдики, корхона молия-вий потенциали билан боғлиқ барча кўрсаткичларнинг миқдори ҳисобот йилида ўтган йилга нисбатан кўпайган. Узоқ муддатли четдан жалб қи-линган маблағлар суммаси 3,9 % га, корхонанинг ўз маблағлари эса 0,83 % га олган. Худди шу ҳолат бшқа кўрсаткичларда ҳар хил йўна-лишга эга бўлган. Масалан, узоқ муддатли пасивларнинг қисқа муддат-ли четдан жалб қилинган маблағларга нисбати ўтган йилга нисбатан 98,6 % ни ташкил қилган бир пайтда ўз маблағлари фойдалилиги 132,7% га кўпайган. Худди шундай турли ҳолат бшқа нисбий кўрсаткичларда

3.6- Жалвал.

Корхона молиявий потенциалли фойдалилиги
билан боғлиқ, мутлоқ ва нисбий кўрсаткичлар-
нинг ҳисобот йилидаги ҳолати:

Кўрсаткичлар	Ўтган йилда	Ҳисобот йилида	Ҳарки сўмда ($\pm$)	Индекси
<u>I. Мутлоқ кўрсаткичлар</u>				
1. Фондда минг сўм	358,0	496,2	+ 128,2	1,3484
2. Ўз маблағларининг ўртача йиллик қиймати, минг сўм	4272,1	4307,5	+ 35,4	1,0083
3. Четдан жалб қилинган мблағлар, минг сўм	4984,7	5315,0	+ 330,3	1,0663
4. Ўзоқ муддатли четдан жалб қилинган маблағлар, минг сўм	2548,6	2700,0	+ 101,4	4,0390
5. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар, минг сўм	2386,1	2515,0	+ 128,9	1,0540
6. Молиявий потенциал сўм- маси, минг сўм	9256,8	9522,5	+ 265,7	1,0287
7. Ассий воситалар бошлан- ғич қиймати, минг сўм	5079,0	5177,5	+ 98,5	1,0135
8. Соборет активлари, минг сўм	5624,9	5830,0	+ 205,1	1,0365
<u>II. Нисбий кўрсаткичлар</u>				
9. Ўз маблағи фойдалилиги, минг сўм (x_1) (1:2)	8,614	11,5194	+2,905	1,3372
10. Ўзоқ муддатли воситалар- нинг ўз маблағи билан таъминланганлиги, минг сўм (x_2) (1:4)	1,6940	1,5364	-0,0486	0,9704
11. Ўзоқ муддатли воситалар- нинг қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар- га нисбатиди (x_3) (4:3)	1,0891	1,0733	-0,0158	0,9858
12. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағлар- нинг молиявий потенциал- даги ҳиссаси: (x_4) (5:6)	0,2578	0,2641	+0,0063	1,0244
13. Корхонанинг молиявий потен- циали фойдалилиги (Y) (1 : 6 : 100)	3,0398	5,2108	+2,1710	1,7142

хам нисбат бўлади. Албатта бу ўзгаришлар натижа кўрсаткичига, ҳусусан, корхонанинг молиявий потенциали фойдалилига таъсир қилмасдан қолмайди.

Бу омиллар таъсирини аниқлаш учун юқорида келтирилган математик боғланишдан фойдаланиш мумкин. Ушбу математик боғланишдаги кўрсаткичларнинг индивидуал индексини қўллаб евадиган бўлсак қуйидаги ҳисоб-китобни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

1. Натижанинг биринчи омил эвазига ўзгарганлигини (Δy_{x1}) топиш учун натижанинг режадаги миқдорини (y_0) биринчи омилнинг индивидуал индексига (i_{x1}) кўпайтириб ($y_0 \cdot i_{x1}$) чиққан миқдордан натижанинг режадаги миқдори айрилади:

$$\Delta y_{x1} = (y_0 \cdot i_{x1}) - y_0$$

2. Натижа ўзгаришига иккинчи омил таъсирини (Δy_{x2}) аниқлаш учун натижанинг биринчи омил индекси билан ҳисобланган миқдорини ($y_0 \cdot i_{x1}$) иккинчи омилнинг индивидуал индекси билан кўпайтирилади ($y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2}$) ва чиққан миқдордан натижанинг биринчи омил индивидуал индекси билан ҳисобланган миқдори ($y_0 \cdot i_{x1}$) айрилади:

$$\Delta y_{x2} = (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2}) - (y_0 \cdot i_{x1})$$

3. Натижа ўзгаришига учинчи омил таъсирини (Δy_{x3}) аниқлаш учун натижанинг биринчи ва иккинчи омил индивидуал индекси билан қайта ҳисобланган миқдорини ($y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2}$) учинчи омилнинг индивидуал индекси билан кўпайтирилади ($y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3}$) ва аниқланган миқдордан натижанинг биринчи ва иккинчи омил эвазига кўпайтирилган миқдори ($y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2}$) айрилади:

$$\Delta y_{x3} = (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3}) - (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2})$$

4. Натижа ўзгаришининг тўртинчи омил эвазига ўзгаришини (Δy_{x4}) аниқлаш учун натижанинг ҳиқий миқдоридан (y_1) унинг учта омил индивидуал индекси билан қайта ҳисобланган миқдори ($y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3}$) айрилади:

$$\Delta y_{x4} = y_1 - (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3}) \text{ ёки}$$

$$\Delta y_{x4} = (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3} \cdot i_{x4}) - (y_0 \cdot i_{x1} \cdot i_{x2} \cdot i_{x3})$$

Барча омиллар таъсири, одатдагидек, натижанинг умумий фаррига тенг бўлади:

$$\Delta Y = \Delta Y_{x_1} + \Delta Y_{x_2} + \Delta Y_{x_3} + \Delta Y_{x_4}$$

Ушбу натижа ҳисоб-китобларга амалий маълумотларни қўллаб асосланган бўлган, молиявий потенциал ўзгаришига таъсир қилувчи келтирилган барча омиллар таъсирини аниқлаш ва ҳисоблаш мумкин (3.7 - диаграмма).

Ушбу катта маълумотларидан кўриниб турибдики, корхонанинг молиявий потенциалли фойдалигининг ўзгарганлигига туғатта омил таъсир кўрсатган.

1. Корхона ўз маблағларининг фойдалиги 2,905 % ёндога олган. Бу омил таъсирида тахмин қилинаётган кўрсаткичининг ҳажми 1,3405 % бўлган.

$$5,3160 - 3,9765 = - 1,3405 \%$$

2. Узоқ муддатли пасивларнинг ўз маблағи билан таъминланиш даражаси 0,0436 минг сўмга камайган. Бу омил корхонанинг молиявий потенциалли фойдалигини 0,1573 % га камайтиришга аборган.

$$5,1567 - 5,3160 = - 0,1573 \%$$

3. Узоқ муддатли пасивларнинг қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларга нисбати 0,0155 коэффициентга камайган. Бу омил таъсирида тахмин қилинаётган натижа кўрсаткичи 0,0733 % га камайтган.

$$5,0854 - 5,1567 = - 0,0733 \%$$

4. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг молиявий потенциалдаги ҳиссаси 0,0363 коэффициентга олган. Бу омил молиявий потенциал фойдалигини 0,1241 % га кўпайтиришга мувофиқ бўлган.

$$5,2095 - 5,0854 = + 0,1241 \%$$

Барча омиллар таъсири одатдагидек, натижа кўрсаткичининг умумий фаррига тенг бўлади:

$$1,3405 - 0,1573 - 0,0733 + 0,1241 = + 1,234 \%$$

Ушбу омиллар таъсири натижаси шунча кўрсатадики корхонанинг молиявий потенциалли фойдалиги олган бўлишига қарамасдан уни кўпайтиришнинг янги имкониятлари ҳам мавжуд экан. Агарда ҳисобот йилида узоқ муддатли пасивларнинг ўз маблағи билан таъминланиш даражаси

Корхона молиявий потенциалли фойдалилиги даражасининг ўзгаришига таъсир этувчи баъзи омилларнинг ҳисобот йилидаги ҳисоб-китоби.

Кўрсаткичлар	Ўтган йилда	Ҳисобот йилида	Фарқи (+,-)	Индекс	Натيجани индекс ўзгариши билан ҳисоблаб чиқиш
1. Ўз маблағлари фойдалилиги, % (X_1)	8,614	11,519	+ 2,905	1,3372	3,9755 · 1,3372 = 5,3160
2. Ўзоқ муддатли пасивларнинг ўз маблағлари билан таъминланishi, минг сўм (X_2)	1,6440	1,5954	- 0,0486	0,9704	5,3160 · 0,9704 = 5,1587
3. Ўзоқ муддатли пасивларнинг қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларга нисбати, коэффициентда (X_3)	1,0891	1,0736	- 0,0155	0,9858	5,1587 · 0,9858 = 5,0854
4. Қисқа муддатли четдан жалб қилинган маблағларнинг молиявий потенциалли ҳиссаси, коэффициентда (X_4)	0,2578	0,2641	+ 0,0063	1,0244	5,0854 · 1,0244 = 5,2095
5. Корхонанинг молиявий потенциалли фойдалилиги, % (Y)	3,9755	5,2108	+ 1,2353	1,3107	x

58

59

ҳеч бўлмаганда ўтган йил даражасида ўлганда эли таълим қилинаётган кўрсаткич яна 0,1573 % га, ўзоқ муддатли пасивларнинг ўзига мўлжалланган четдан жалб қилинган маблағларга нисбатан қалайишга эли ўшбу синг натижа кўрсаткичини яна 0,0733 % га оширган бўлар эли. Бу ин-коэффициентлар сафарбар қилинганда натижа кўрсаткичининг ушбу ҳақини ҳисобот йилида 5,2108 % эмас балки 5,4414 % ни (5,2108 + 0,1573 + 0,0733) таъкил қилган бўлар эли. У ҳолда молиявий потенциалли фойдалилигини ўши сурасти 131,07 фоиз эмас, балки 136,67 фойдани 5,4414 · 100 таъкил қилган бўлар эли. Демак, таълим қилинаётган ўз-ўзидан самарадорлигини оширишининг ички имко-лиятлари намуна экан. Корхона раҳбарлиги келгасида ушбу амалдан тан ички имко-лиятлардан таълим фойдаланиш, уларни амалиётга сафарбар қилиш йўллариин ишлаб чиқишга боғли.

Биз молиявий потенциалли самарадорлигини и фойдалилиги кўрсаткичларининг фарқ билан бу ича омилли таълим ушунинг кўрсаткич. Бу ушун билки кўрсаткичларини ҳам худди худди таълим қилиш ушун негизийлик асос бўлар. Бу таълим ушун кўрсаткичга баъзиданроқ таътилшга ҳа-дидат қилинган. Таълим марказида молиявий потенциалли самарадорлигини и фойдалилиги билан кўрсаткичларини ҳам худди худди келтиришга таъ-лим қилиш таълим ҳуқуқларига келтири мумкин.

Ўзбекистонда ўзига хос иқтисодий таҳлил усуллари шаклланмоқда. Ушбу таҳлилнинг таркибий қисмларидан бири молиявий салоҳият таҳлилидир. Аммо унинг усуллари ҳамон ишлаб чиқилмаган.

Корхонанинг молиявий салоҳияти билай боплиқ маълумотлар асосан бухгалтерия балансининг пассив қисмидаги I бўлимда ifодаланади. Уни таҳлил қилиш учун бирқанча кўрсаткичлар аниқланади. Бу кўрсаткичлар иқтисодий мазмуни жиҳатидан турли йўналишга ва номланишга эга эканлигига ишонч ҳосил қилинди. Аммо молиявий салоҳиятни ifодаловчи кўрсаткичларни баҳолаш ва таҳлил қилиш учун бухгалтерия баланси билан бирга яна бирқанча ҳисоботларни ҳам жалб этиш лозим экан.

Иқтисодий таҳлил молиявий салоҳиятни тўғри баҳолаш билан биргаликда унинг самарадорлигини ошириш учун мажбур бўлган ички имкониятларни ҳам ахтариб топиш имконини берар экан. Шу туфайли ушбу кўрсаткичларни таҳлил қилиш усулларини корхона раҳбаридан тортиб то мулкдоргача билиши лозим. Бу ҳақда ушбу таҳлилнинг амалий аҳамиятини оширади.

Молиявий салоҳиятга тўғри баҳо бериш учун энг аввало унинг таркибий тузилишини, ундаги ўзгаришларни тўғри баҳолай билиш лозим. Бунда асосий эътибор ўз маблағларига ва четдан жалб қилинган маблағларга берилиши лозим. Уларнинг ҳар бирини алоҳида таҳлил қилиш билан бирга ҳар бирини ifодаловчи кўрсаткичлар тизимини ҳам ишлаб чиқишни тақозо қилади.

Ушбу ишда корхона молиявий салоҳияти ва унинг алоҳида қисмлари бўйича кўрсаткичлар тизими ишлаб чиқилган. Ушбу муаммага муаллиф илк бор атрофлига бутунги кун нуқтаи назаридан ёндашган. Унда давлатнинг, меҳнат жамоасининг, мулкдорнинг ва иш кучи эгасининг манфаатларини мувофиқлаштириш нуқтаи назаридан қаралган. Чунки бозорли иқтисодиёт шароитида манфаатлар мувофиқлиги катта сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга эга. Бироқ Ўзбекистоннинг тараққиёти зиддиятлар асосида эмас, балки мурося асосида, ҳамжиҳатлик ва биродарлик асосида ривожланишни тақозо қилади.

Шундай қилиб, иқтисодий таҳлил ҳамиятнинг ривожланиши, янги-ланиши ва мазмун жиҳатидан ўзгариши учун унинг асл табиатини очиб бериш имконини беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдукаримов И.Т. Молиявий ҳисоботни уқити ва таҳлил қилиш йуллари. - Т.: "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси" нашриёт уйи, 1998.
2. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. - М.: Финансы и статистика, 1996.
3. Волдин И.О., Эргашбаев В.В. Молиявий таҳлил. - Т.: "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси" нашр уйи, 1998.
4. Ковалёв В.В. Финансовый анализ. - М.: Финансы и статистика, 1996.
5. Пардаев М.К. Молиявий таҳлил методологияси. - Самарканд: СамКИ, 1997.
6. Пардаев М.К. Иқтисодий таҳлилнинг назарий асослари. - Самарканд: СамКИ, 1999.
7. Пардаев М.К., Исроилов Б.И. Молиявий таҳлил. - Т.: "Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси" нашриёт уйи, 1999.
8. Пардаев М.К. Корхоналар молиявий барқарорлигининг таҳлили. - Самарканд: Сам КИ, 1996.
9. Пардаев М.К. Корхоналарнинг иқтисодий ва молиявий мустаҳкамлигини баҳолаш ва таҳлил қилиш усуллари. - Самарканд: Сам КИ, 1999.
10. Петров В.В., Ковалев В.В. Как читать баланс. - М.: Финансы и статистика, 1993.
11. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. - М.: ИНФРА - М, 1996.
12. Финансовый анализ деятельности фирмы. - М.: "Крокос-Интернет", 1993.

М У Н Д А Р Ҳ А

К И Р И Ҷ	3
I Боб. Корхоналар молиявий салоҳиятининг (потенциалининг) моҳияти, кўрсаткичлари ва уларнинг таҳлил қилиш вазифалари	5
1.1. Корхона молиявий потенциали тушунчаси.....	5
1.2. Корхона молиявий потенциалини таҳлил қилиш вазифалари ва ахборотлар манбаи.....	8
1.3. Корхона молиявий потенциалини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларнинг таснифи.....	11
II Боб. Корхоналар молиявий салоҳияти (потенциали) ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар, уларни баҳолаш ва таҳлил қилиш йўллари	16
2.1. Корхоналар молиявий потенциални ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларнинг таснифи.....	16
2.2. Молиявий потенциал ҳолатининг уз маблағлари билан боғлиқ кўрсаткичлари, уларни ҳисоблаш ва таҳлил қилиш йўллари.....	22
2.3. Молиявий потенциал ҳолатининг четдан жалб қилинган мблағлари билан боғлиқ кўрсаткичлари, уларни аниқлаш ва таҳлил қилиш усуллари.....	32
III. Боб. Корхона молиявий салоҳияти (потенциали) самарадорлигининг таҳлили	42
3.1. Корхона молиявий потенциални самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш ва таҳлил қилиш йўллари.....	42
3.2. Корхона молиявий потенциал самарадорлигининг таҳлили.....	46
3.3. Корхона молиявий потенциал самарадорлигининг омилли таҳлили.....	50
ХУЛОСА	60
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	61

